

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Vztah fenoménu bezdomovectví, jeho mediálních
reprezentací a komunální politiky**

Michaela Šímová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Vztah fenoménu bezdomovectví, jeho mediálních
reprezentací a komunální politiky**

Michaela Šímová

Vedoucí práce:

PhDr. Petr Krčál, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Petru Krčálovi, PhD. za individuální a přátelský přístup, a za odborné rady, které mi během psaní poskytl. Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za to, že mi byli oporou i v okamžicích mých emocionálních výkyvů.

Obsah

1. ÚVOD	1
1. TEORETICKÁ ČÁST – TEORIE LABELLINGU	6
1.1. TEORIE LABELLINGU HOWARDA BECKERA.....	10
1.2. KRITIKA TEORIE LABELLINGU.....	14
1.3. MEDIÁLNÍ REALITA	14
2. MEDIÁLNÍ ANALÝZA.....	17
2.1. BEZDOMOVEC JAKO NEPŘIZPŮSOBIVÝ ALKOHOLIK, „FEŤÁK“ A KRIMINÁLNÍK.....	18
2.2. BEZDOMOVEC JAKO KLIENT MĚSTSKÉ POLICIE	22
3. REPRODUKCE STIGMATIZACE OSOB BEZ DOMOVA ZE STRANY POLITICKÝCH ELIT	25
3.1. KOMUNÁLNÍ VOLBY 2014.....	29
3.2. STRATEGICKÉ DOKUMENTY MĚSTA PLZNĚ VZTAHUJÍCÍ SE K FENOMÉNU BEZDOMOVECTVÍ 39	
4. ZÁVĚR	44
5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	51
5.1. LITERATURA.....	51
5.2. ANALYZOVANÁ DATA	53
6. RESUMÉ	59
7. SEZNAM PŘÍLOH	60

1. ÚVOD

Žijeme v době, kterou nejvíce vystihuje předpona post. Je to klíčová předpona naší doby. Naše společnost je postindustriální, z čehož vyvozujeme, že průmysl přestal být klíčovou determinantou organizace naší společnosti. Dalším charakteristickým rysem naší společnosti je postmodernost, s níž se začíná všechno rozplývat. Post je v zásadě označení pro bezradnost. Autoři užívající této předpony se snaží pojmenovat něco neuchopitelného, něco co je „za“ imaginární oponou. Všechna tato novátorská pojmenování začínající předponou post ovšem spíše zakrývají nejistotu ohledně toho, co se skrývá uvnitř (Keller 2011: 11). Za zásadní přínos těchto označení nicméně považuji sdělení, že se naše společnost změnila, respektive stále prochází proměnou. Pro tuto diplomovou práci je klíčová proměna naší společnosti ve společnost neoliberalní. Slavoj Žižek neoliberalismus nazývá Pravdou anebo Reálnem současného globalizovaného světa (2011: 36). Co tím Slavoj Žižek míní? Dle mého úsudku narážel na přirozenost, s jakou přijímáme neoliberalní ideologii, kterou nejsme schopni kriticky reflektovat, ba co víc nejsme schopni demystifikovat pravdy, které vnímáme jako dané. S velkou oblibou si nalháváme, že na svět nahlížíme objektivním pohledem, nicméně žijeme v ideologii, která determinuje způsoby, jakými o světě a našich životech přemýšlíme. Neoliberalismus se stal způsobem, kterým přemýšlíme o realitě.

Z výše napsaného je patrné, že v textu budu zastávat přístup kritické sociální vědy, jejímž cílem je poukázat na praktiky a struktury, které vedou k marginalizaci anebo diskriminaci určité sociální skupiny. Oblastí zájmu této diplomové práce budou kontextové a slovní stereotypy objevující se v českých sdělovacích prostředcích navázané na osoby bez domova. Záměrně se vyhýbám termínu bezdomovec, který dle mého názoru stigmatizaci spíše upevňuje. Zároveň slovní spojení osoby bez domova považuji za vhodnější s ohledem na různorodost této sociální skupiny, v níž jsou ve stále větší míře zastoupeny ženy. Sdílím názor, že habituální používání slova bezdomovec spíše potvrzuje neviditelnost a skrytost ženského bezdomovectví (viz

Rad Bandit 2016). V diplomové práci vycházím z předpokladu, že symbolické vyloučení a stigmatizaci určité sociální skupiny šíří a upevňují (nejen) média, a tato stigmatizace může být dále reprodukována ze strany politických aktérů. Míra, do jaké jsou v současném světě lidé vystaveni mediálními reprezentacím, činí z masových médií signifikantního aktéra v otázce ovlivňování veřejného mínění. Zjednodušené mediální obrazy, typické pro moderní společnosti například ve vztahu k určitým skupinám, mohou u příjemců upevňovat negativní stereotypy a ovlivňovat jejich vztah k nim. Hromadné sdělovací prostředky deklarují, že zpřístupňují realitu publiku, nicméně realitu samu o sobě spíše konstruují. Šíření mediálních stereotypů je poté vedlejším produktem této deklarované snahy a je ovlivněno nejen mediální logikou, ale také dominantní ideologií v dané společnosti. Stereotypizující vliv nicméně nemusí mít pouze médium (výběrem tématu anebo podobou sdělení), ale také příjemce, a to zejména jeho možností sdělení interpretovat.

Svou diplomovou práci jsem se rozhodla koncipovat jako spojení dvou výzkumných terénů. První bude zaměřen na mediální reprezentace v obecné rovině navázané na osoby bez domova. Sociální skupina osob bez domova splňuje, dle mého názoru, kritéria toho, jakým způsobem k šíření stigmatizujících mediálních obrazů dochází. K tématu přistupuji s předpokladem, že mediální obrazy navázané na bezdomovce budou do spjaty s představou nežádoucích jedinců okupujících veřejný prostor (viz Sennett 2006) s nedostatečným individuálním úsilím své poměry zlepšit, a dále také s obrazy bezdomovectví jakožto břemene pro celou společnost. Tento můj předpoklad je v souladu s imperativy individuální svobody a zodpovědnosti nastolené neoliberalismem. V neoliberálních společnostech se prosazení na trhu stává hlavním kritériem pro hodnocení jedince, ale i životním cílem každého jedince. Moc, kterou trh, má nad průběhem lidských životů, je nesmírná. Dělí jedince ve společnosti na ty úspěšné (insiders) a neúspěšné (outsiders). Jedinci se klasifikují symbolicky i prakticky podle své schopnosti prosadit se na trhu, která souvisí s možností a v zásadě nutností konzumovat, jelikož právě schopnost konzumovat se stává zásadním indikátorem stupně socializace jedinců do majoritní společnosti. V případě, že se jedinec z

nějakého důvodu odchýlí, nezvládá anebo se nechce prosadit, je vnímán jako nesocializovaný a neschopný. V důsledku dominantního hodnotového paradigmatu dochází k tomu, že vina není schvalována na nefunkční socializační systém, ale na jedince a jeho lenost anebo morální nevyzrállost (Mertl 2016: 189-190). Důsledky, které pramení z dogmatického pojetí individuální zodpovědnosti a svobody, jsou destruktivní pro vzájemnou solidaritu mezi členy společnosti. Necháávají některé jedince zakusit pocit společenské nepotřebnosti a marginalizují jejich pozici ve společnosti. Jsme v zajetí soutěživosti a vysoutěžít si musíme i vlastní důstojnost. Jedním z dílčích cílů mé práce bude tento předpoklad konfrontovat s empirickými daty, která budou tvořena mediálními sděleními navázanými na problematiku osob bez domova. Tento korpus mediálních reprezentací můžeme charakterizovat jako kolekci dat získaných z informačního serveru ANOPRESS. Konkrétně se jedná o 80 článků, které zapadají do časového horizontu počínající rokem 2013. Jedná se o období, které je charakteristické nárůstem debat o povaze neoliberálních praktik ve veřejném prostoru. Způsobeno to bylo především vládou Petra Nečase, která se přihlásila k neoliberální doktríně a svými politickými kroky přispěla k transformaci českého státu v neoliberální stát penalizující chudobu. Pro analýzu jsem vybrala následující média: Lidové noviny, MF dnes, Právo, Hospodářské noviny a jejich elektronické verze. Kritériem pro výběr těchto médií, byla snaha zachytit dominantní mediální stereotypy navázané na osoby bez domova. Právě tato média jsou v současné době v českém kontextu nejčtenější a můžeme je označit za seriózní¹.

Druhý výzkumný terén souvisí s mým předpokladem o výrazné úloze hromadných sdělovacích prostředků v procesu tvorby veřejné politiky. Mediální reprezentace osob bez domova a jimi spoluutvářené veřejné mínění lze vnímat jako jeden ze vstupů do politického systému – členové společnosti vznášejí symbolické požadavky na řešení

¹ Serióznost českých médií, která jsou takto nahlížena, je v současné době velmi diskutovanou otázkou. S cílem přitáhnout recipienty volí tato média strategii založenou na zjednodušení, zdůrazňování typických atributů bulváru a redukováním „nezajímavých“ témat. Tento proces bývá označován jako bulvarizace seriózního tisku. Zjednodušeně řečeno se „bulvarizací rozumějí ekonomické změny v chování médií, a to především proces marketizace mediálních organizací, komercializace mediálních aktivit a unifikace mediálních produktů“ (Osvaldová: 11).

problematiky bezdomovectví a politická reprezentace (na státní i lokální rovině) musí na tyto požadavky na vstup reagovat výstupy ve formě policie. Z tohoto důvodu se budu v práci věnovat procesům jejich tvorby a implementace na úrovni komunální politiky ve vztahu k bezdomovectví. Na základě výše řečeného je možné konstatovat, že politické cíle a návrhy jsou často pouze systematicky vyjádřenými všeobecně sdílenými představami o tom, jak by společnost měla fungovat. Komunální volby 2014 v Plzni ukázaly, že bezdomovectví je zde chápáno jako veřejně politický problém s ohledem na značnou rezonanci tématu během předvolební kampaně. Plzeň je dle mého názoru vhodným případem pro výzkum toho, jakým způsobem mohou někteří političtí aktéři reprodukovat stigmatizaci osob bez domova. K uchopení této problematiky budu pracovat s prohlášeními místních politických představitelů, s programy kandidujících politických stran a s oficiálními dokumenty vydanými plzeňským magistrátem. Dále budu vycházet z dat získaných na základě rozhovorů vedených se zainteresovanými aktéry², kteří působí v Plzni. Tedy s lidmi z NGO's, kteří se této problematice věnují. Dále se členy magistrátního odboru sociálních služeb a s lokálními politiky. Cílem těchto polostrukturovaných rozhovorů bude zjistit, jaký je možný vztah mezi jejich vnímáním fenoménu osob bez domova a jejich mediálními reprezentacemi.

Hlavním cílem této diplomové práce je snaha prokázat/vyvrátit předpoklad, že pomocí médií a politických aktérů dochází k prohlubování stigmatizace vybraných sociálních skupin, ale také to, jak tato stigmatizace rezonuje v lokálním politickém diskurzu na úrovni města Plzně. Celkový datový soubor tvoří mediální sdělení, která jsem získala přes službu ANOPRESS. Tato data budou podrobena kvalitativní obsahové analýze, která bude realizována v programu MAXQDA. V neposlední řadě je třeba představit teoretické ukotvení této diplomové práce, které se odvíjí od mého

² Realizovala jsem celkem 10 rozhovorů. Čtyři rozhovory jsem realizovala s příslušníky Městské policie Plzeň, jeden rozhovor s členem magistrátního odboru sociálních služeb. Dva rozhovory byly vedeny s lidmi z neziskového sektoru. A tři rozhovory byly realizovány s lokálními politickými představiteli. Aby bylo dosaženo anonymity těchto osob, budu v textu využívat označení zainteresovaný aktér. V případě lokálních politiků poté využiji označení zainteresovaný politický aktér. Jednalo se o rozhovory polostrukturované, kdy jsem měla předem připravené tematické okruhy, kterým jsem se chtěla věnovat. Zároveň považuji polostrukturované rozhovory za optimální, jelikož umožňují jistou formu flexibility.

pojímání reality, kterou nahlížím jako sociálně konstruovanou. Východiskem sociálního konstruktivismu je představa, že sociální realita je utvářena členy společnosti a jako taková je na nich závislá (srovnej Berger - Luckmann 1999). S ohledem na můj výběr perspektivy, je slučitelné využít teorii labelingu Howarda Beckera, pomocí které se pokusím vysvětlit, jak dochází k utváření obsahové náplně kategorie osoba bez domova.

Závěrem bych ráda vyjasnila své motivace k tomu, proč jsem se rozhodla zabývat tímto výzkumným problémem. Primární motivací byl nesoulad mezi mojí reálnou zkušeností s lidmi bez domova³, a tím, na co jsem narážela v médiích anebo v debatách s mými přáteli. Odmítala jsem, v mediálním a lidovém diskurzu, rozšířenou představu o osobách bez domova jako o nepotřebných chudých, kteří jsou za svou situaci zodpovědní sami. Pravidelná setkání s těmito jedinci ve mně zažehla velmi naivní touhu pokusit se vypořádat s tímto nesouladem a šířit své zkušenosti mezi své přátele. Realistické zhodnocení situace napovídá, že ohlas této diplomové práce bude zanedbatelný, respektive žádný. Proto ji pojmám jako způsob, jak rozšířit své obzory v této problematice, čehož využiji při setkáních s lidmi bez domova a plodných debatách se svými přáteli i nepřáteli.

³ S lidmi bez domova se setkávám pravidelně v rámci aktivit plzeňské skupiny Food not bombs.

1. TEORETICKÁ ČÁST – TEORIE LABELLINGU

Pojetí deviace jako sociálně konstruovaného fenoménu je součástí takzvané interpretativní sociologie, která vychází ze subjektivního vnímání každodenního života a jeho sociální organizace. Problematika sociálního konstruování je spjata zejména se jmény Bergera a Luckmanna, kteří přicházejí s myšlenkou vzájemné interakce člověka a jeho sociálního světa. Zásadní roli v tomto procesu hraje internalizace, při níž dochází k zpětnému promítání objektivizovaného sociálního světa do vědění v průběhu socializace. Tento svět objektivní reality je dle autorů světem různých institucí, který je třeba vysvětlit a ospravedlnit. Každý institucionální řád si nutně vytváří své soubory legitimizací, které si jedinci osvojují prostřednictvím socializace. Celý tento proces je poté nezbytným předpokladem pro fungování institucí sociální kontroly. Výsledkem čehož je fakt, že čím více lidských činností je institucionalizováno, tím méně je prostoru pro chování, které je možné nahlížet jako odlišné (Berger – Luckmann 1999: 64-65). Pro téma této diplomové práce jsou neméně důležité úvahy Bergera a Luckmanna týkající se symbolického světa, který je udržován pomocí institucí. Jejich optikou je možné nazírat obsah termínů deviace a konformita jako předmět interpretace v konkrétním sociálním kontextu a jako součást permanentně konstruovaného symbolického světa (Berger – Luckmann 1999: 98).

Samotný vznik teorie labellingu je spojen s univerzitou v Chicagu, kde ve 30. letech 20. století vznikl směr známý jako symbolický interakcionismus. Otázka, co dělá z některých činností a z některých lidí devianty se ovšem stala velmi populární především u kriminalistů až v polovině 60. let. Sociální vědci se v této době pokoušeli posunout těžiště kriminologie od individuálních charakteristik jedince, a místo toho si všimli vlivu společenských struktur na lidské jednání (Skaggs 2016). V nejobecnějším slova smyslu je možné říci, že labelling čerpá z teze symbolického interakcionismu o tom, že lidská identita se utváří v procesu interakce a lidské chování je poté spíše konstruováno z definic situace a sdílených významů. Tento inovátorský přístup k

sociálním deviacím je možné nazvat relativistickým přístupem. Adjektivum relativistický implikuje snahu představitelů tohoto směru nahradit dřívější pohled na deviaci, který deviantní chování definoval poměřováním normami společnosti. Nicméně dle teoretiků labellingu tento postup nutně vede ke konformnímu přitakávání existujícímu řádu a k vnímání všeho odlišného jako automaticky nebezpečného. Představitelé relativistického přístupu upozorňují na dynamický vývoj společností, rostoucí diverzifikaci životních stylů a z toho plynoucí potřebu změnit přístup k analýze deviantního chování (Munková 2013: 80-82).

Za jakéhosi praotce teorie labellingu bývá považován Frank Tannenbaum, který svůj přístup představil již v roce 1938. Ve svých pracích se zabýval účastí mladistvých v pouličních gangách a proces etiketizace těchto mladistvých delikventů spojoval s jejich odlišným chováním od majoritní společnosti. Mezi jeho nejvýznamnější myšlenky patří takzvaný koncept dramatizace zla. Jedná se o proces, při kterém nejprve komunita definuje činy jedince jako zlo, poté takto definuje samotného jedince, a za účelem napravení jej separuje. V poslední fázi dochází k zvnitřnění této nálepky a postupné redefinici sebe samého dle očekávání komunity. Frank Tannenbaum s ohledem na své závěry navrhoval, aby lidé nebyli označováni za alkoholiky anebo narkomany, ale propagoval méně traumatizující označení jako například lidé s problémy s alkoholem, respektive s narkotiky (Tannenbaum: 1938: 17). V tomto kontextu Howard Becker rozpracoval model takzvané deviantní kariéry. Základní tezí tohoto modelu je to, že odsouzený mladistvý pachatel po návratu do výkonu trestu zůstává nadále stigmatizován, což brání jeho plnohodnotnému zapojení do normálního občanského života. Výsledkem tohoto stigmatu mohou být recidivy trestné činnosti (Becker 1963: 25).

Procesy labellingu jsou těsně spjaty s procesy stigmatizace, kterou je možné nahlížet jako a priori negativní hodnocení člověka, většinou generalizované na celou jeho osobnost. Erving Goffman termínem stigma rozumí silně diskreditující atribut. Tento atribut je ovšem třeba posuzovat kontextuálně a také je třeba posuzovat oblast

morálky v tomto konkrétním kontextu. Atribut, který stigmatizuje jednoho nositele, může stvrzovat obvyklost jiného. V obecné rovině Goffman rozlišuje tři typy stigmat. První typ souvisí s různými tělesnými znetvořeními. Druhý typ, pro tuto diplomovou práci důležitý, hovoří o vadě charakteru projevující se slabou vůlí. Takovýto jedinec má tendenci propadat zhoubným návykům, jakými může být alkoholismus anebo také homosexualita. Posledním typem jsou kmenová stigmata rasy, národa a náboženství (Goffman 2003: 11-12). Erving Goffman rozvinul koncept takzvané morální kariéry, která pracuje s myšlenkou, že osoby s určitým stigmatem zakoušejí podobné proměny v pojetí sebe samých. V první fázi si stigmatizovaný osvojuje názorový pohled normálních lidí, čímž získává představy o identitě, jaké existují v širší společnosti. V další fázi se dozvídá, že jistým stigmatem disponuje a seznamuje se i důsledky, které z něj pro něj plynou. Označení normální a stigmatizovaný se podle Goffmana nicméně netýká osob, ale spíše perspektiv, z jakých jsou posuzováni (Goffman 2003: 43-44). Proces stigmatizace je tedy optikou Goffmana jakousi ideologií, která se morálně snaží ospravedlnit či racionalizovat nepřátelství, které má obvykle základ v jiných odlišnostech (třídních, etnických atp.) (Munková 2013: 96-97).

Tyto myšlenky dále rozvíjí také například Edwin Lemert ve své koncepci sekundárních deviací. Právě Edwina Lemerta spojujeme s prvním pokusem o formulaci obecné teorie deviace. Jeho dva texty Pacific Sociological Society a Social Pathology jsou mnohými autory považovány za nejdůležitější texty v rámci liberálních koncepcí sociologie sociálních deviací. Edwin Lemert si všiml toho, že současné teorie deviací nejsou schopny vysvětlit přeměnu ze situačního typu sociální deviace v deviaci systematickou. K vysvětlení této přeměny využil poznatků George Herberta Meada, především procesů interakce mezi jedincem a jeho signifikantními druhými (Munková 2013: 84-85). „*Sekundární deviace existuje tehdy, když osoba začne užívat své deviantní chování nebo roli na něm založenou jako prostředek obrany, útoku nebo přizpůsobení se zjevným a skrytým problémům. Ve výsledku pak původní příčiny deviace ztrácejí na významu nebo uvolňují cestu centrálnímu významu, který má nesouhlasná a izolující reakce komunity.*“ (Lemert 1951: 76). Jak je patrné z této

citace Lemert nahlíží na deviaci jako na produkt kulturních konfliktů, ale také jako na produkt sociální kontroly v moderních společnostech. Reakce většinové společnosti na deviantní chování poté může být silnější anebo naopak slabší, z čehož vyplývá, že často nemá odpovídající základ v objektivní skutečnosti. Jak uvádí Sumner (1994: 191), Edwin Lemert byl zřejmě první, kdo nahlížel sociální reakci na deviantní chování jako na nezávisle proměnnou veličinu, ba co víc tato reakce dle jeho úsudku ani nemusí být v přímém vztahu ke spáchanému aktu. Zdůrazňoval, že existuje velká spousta faktorů produkujících nepřiměřené reakce na určité typy chování. Příčinu těchto reakcí poté viděl zejména v rivalitě mezi skupinami a jejich snaze udržet své mocenské pozice anebo je posílit. Problematickou se poté stává skutečnost, že morální rozhořčení veřejných soudců podléhá značné selektivitě a ani veřejná pobouření anebo diagnózy expertů nemusí zaručit to, že se jedná o reálný sociální problém. Dle jeho názoru jde vždy o promítání morálních soudů nebo zvláštních zájmů určitých skupin v komunitě a je obtížné odlišit je od soudů neinformovaných (Munková 2012: 87). Zajímavé jsou Lemertovy myšlenky týkající se role vědy v konfrontaci s těmito problémy. Uvědomoval si, že vědu není možné oprostít od morálních a etických hodnot, ale zároveň byl přesvědčen o tom, že vědec nemusí dávat najevo, na čí straně veřejných sporů stojí. Smysl své práce viděl především v tom, že pomáhá tvůrcům politiky objasnit, jaké souvislosti různých aspektů sociálního jednání mohou nastat (Lemert 1951: 6). Jeho nahlížení na smysl sociální vědy se poněkud rozchází s mou představou o poslání sociální vědy. Již v úvodu této práce jsem naznačila, že se hlásím k proudu sociálních věd, jež si klade za cíl poukázat na praktiky a struktury, které vedou k marginalizaci anebo diskriminaci určité sociální skupiny. Proto se domnívám, že tvrzení - „*vědec nemusí dávat nutně najevo, na čí straně veřejných sporů stojí*“, je do jisté míry oportunistické. V neposlední řadě bych ráda zmínila myšlenku současného německého sociologa a kriminologa Fritze Sacka, který vychází z představy, že většina populace v dnešních moderních společnostech se dostala alespoň jednou ve svém životě do rozporu s platnými zákony. Oficiální

sankce soudní moci může poté zcela náhodně z jinak bezúhonného člověka učinit zločince. Sack toto hodnotí jako projev nespravedlnosti (Sack 1968).

1.1. TEORIE LABELLINGU HOWARDA BECKERA

V této diplomové práci bude využita zejména teorie labellingu Howarda Beckera, jehož kniha *Outsiders* z roku 1963⁴ patří mezi nejvlivnější práce na poli sociologie sociálních deviací. Teorii labellingu Howarda Beckera jsem si vybrala především z toho důvodu, že se autor v knize věnuje politickým aspektům souvisejícím s labellingem ještě výrazněji než například Lemert. Becker tvrdí, že deviantní jednání nevychází ze samotné povahy tohoto jednání, nicméně je odvozeno z reakce členů společnosti. Deviantní jednání se tedy stává deviantním až ve chvíli, kdy je jako deviantní označeno. Deviant je dle této logiky ten jedinec, kterému byla nálepka devianta úspěšně přidělena a deviantní chování je to chování, které takto lidé označili. Jeho náhled na deviaci odmítá názor, že právo je vyjádřením obecné morálky a jeho vynucování je ve vztahu ke všem jedincům objektivní a správné. Deviaci je dle jeho úsudku možné nahlížet jako ideologickou kategorii nesenou politickými zájmy. Soudobé společnosti jsou charakteristické nedostatkem morálního konsenzu, a proto je status devianta závislý na politickém jednání a výkonu moci. Samotný proces labellingu a marginalizace tudíž může zachytit skutečné devianty, ale často proces probíhá bez reálné vazby na právní a morální normy (Becker 1963: 7-10).

Becker v knize představuje několik možných náhledů na deviaci. Nejprve hovoří o deviaci statistické, která hodnotí jako deviantní takové chování, které se odlišuje od statistického průměru. Tento pohled vzápětí označuje jako prostoduchý, jelikož by umožňoval nahlížet jako deviantní také levoruké jedince, protože většina lidí je pravorukých. Druhým pohledem na deviantní chování je pohled patologický. Ten se opírá o medicínskou představu fungujícího organismu, který v případě nedostatečné efektivity vykazuje nemoc. Není tedy zdravým organismem. Kritický bod tohoto pohledu poté Becker spatřuje v absenci shody na tom, co znamená být zdravý. Podle

⁴ Kniha *Outsiders* byla znovu vydána s rozšířením o jednu kapitolu v roce 1973.

poslední definice, je deviantní chování výsledkem porušení norem vytvořených společností (Becker 1963: 4-9).

Z posledního pohledu na deviaci Becker vychází a tvrdí, že v zásadě nelze najít společné faktory osobnosti anebo sociální faktory, které vedou k deviaci. Vytváření předsudků, které se pojí s udělováním nálepek se poté děje v zásadě bez přispění nositelů těchto nálepek. V tom smyslu, že jedinci ani nemusí žádné společenské normy porušovat. Becker hovoří o tom, že kategorie deviantů postrádá homogenitu a není schopna identifikovat všechny případy. To znamená, že tato kategorie nemusí být nutně vyplněna pouze jedinci, kteří reálně normu porušili. Zároveň Becker zdůrazňuje, že deviantní kategorie se naplní v případě, že postoj společnosti k spáchanému skutku je problematický. Reakce společnosti se různí například v závislosti na čase anebo kontextu. Společenská pravidla bývají aplikovaná mnohem více ve vztahu k nějaké skupině osob, než ke skupině jiné. Klasicky můžeme identifikovat rozdílný přístup policie ve vztahu k bělochům a černochem ve Spojených státech amerických. V České republice je tento dvojitý metr patrný například ve vztahu k Romům, ale i k jiným skupinám, které nejsou definované etnicky. Typicky osoby bez domova. Stejně chování tedy může být v jistém čase posuzováno jako porušení pravidla a v jiném zase nikoliv. Stejně tak identické skutky spáchané dvěma osobami nemusí být nutně nahlíženy jako stejně deviantní (Becker 1963: 9).

Další problém, kterého si Becker všímá, spočívá v nemožnosti postihnout vznik a vývoj deviantního chování. Navrhuje takzvaný konsekvenční model nahlížející deviantní kariéru jedince jako souhru jedinečných konstelací, který je založen na představě, že vzory chování se vyvíjí v postupných krocích. A porozumění jednoho kroku povede k pochopení kroku následujícího. Koncept deviantní kariéry je užitečný v případě, že chceme porozumět deviantním motivům a zájmům, které se postupně rozvíjejí v procesu interakce s více zkušenými devianty. Důležité pro vytvoření stabilního vzorce deviantního chování je zkušenost přistižení a veřejného označení za devianta. Akt veřejného přistižení souvisí s přidělením zcela nového statusu – jedinec je označen

jako deviant a je s ním tak také zacházeno. Tento krok má významný vliv na další sociální participaci a sebepředstavu jedince. Labelling dle Beckera produkuje sebenaplňující se proroctví. Zajímavé je nahlížení na devianta skrze hlavní a pomocné statusové znaky, kdy držení jednoho deviantního znaku může mít generalizovanou symbolickou hodnotu, že lidé automaticky předpokládají, že je spojen s deviací. Posledním krokem v kariéře devianta je poté situace, kdy se jedince stává členem organizované deviantní skupiny (Becker 1963: 25-33). Optikou většinové společnosti je osoba bez domova spojována s rysem, který vyznačuje dobře známý typ a zbytek obrazu je doplněn pomocí stereotypů reprodukováných médii, politiky a jinými aktéry. V českém kontextu si bezdomovectví spojujeme zejména s pitím alkoholu a okupací veřejného prostoru, drogami anebo zápachem (případně obecně neestetickým zevnějškem). Obraz osoby bez domova se stává prototypem pro všechny aktéry na ulici, ačkoliv jednotlivá individua nemusí mít s tímto obrazem nic společného⁵. V zásadě se ovšem domnívám, že v případě bezdomovectví je nutné naplnit několik znaků souběžně, aby bylo možné hovořit o generalizované symbolické hodnotě. Nestačí pít alkohol na veřejnosti, aby byl člověk považován za osobu bez domova. Tento znak je zpravidla nutné doplnit o zanedbaný zevnějšek, který je často tím nejsnáze zachytitelným znakem.

Proces přidělování nálepek je nutně spojen s existencí takzvaných morálních podnikatelů, kteří disponují dostatečnou mocí k tomu, aby nálepku udělili. Becker rozlišuje dvě skupiny morálních podnikatelů, první z nich je skupina těch, kteří pravidla utvářejí. Druhá je poté složena z aktérů, kteří pravidla vymáhají (Becker 1963: 147). Pro potřeby této studie je důležité uvědomit si, že při udělování nálepek mají významnou pozici hromadné sdělovací prostředky. Právě média jsou dle mého názoru tou nejvýznamnější skupinou morálních podnikatelů. Média mají výrazný

⁵ Mnohem větší skupina osob bez domova spadá do kategorie „neviditelných“, protože nenaplňují atributy, které si k nim vážeme (neesteticky vyhlížející osoby). Většina osob bez domova vypadá jako „normální“ lidé. Nicméně kategorie neesteticky vyhlížejících osob, tím jak je přijímána médii, která reprodukuje tyto stigmatizující atributy směrem ke společnosti, je mnohem rozšířenější v obecném povědomí. Společnost si téměř výhradně spojuje osoby bez domova s vizuálem *zapáchajících, a špinavých* osob, ačkoliv větší část osob bez domova takto nevypadá.

potenciál určovat hranice morálky a definovat sociálně nepřijatelné chování. V důsledku čehož je společnost výrazně citlivá na takové projevy chování a jednání, které by potenciálně mohly ohrozit morální normy a společenský řád. Další skupinu morálních podnikatelů, kterou jsem identifikovala, jsou politici, kteří do problematiky výrazně promlouvají a pomáhají tak nálepky upevňovat a šířit. Samozřejmě jsou tyto dvě skupiny výrazně propojeny, protože politici se k problematice vyjadřují prostřednictvím médií, která jim dávají prostor pro veřejné vyjádření názoru. Tento fenomén se výrazně projevil v Plzni během komunálních voleb roku 2014, kdy byla problematika osob bez domova instrumentálně využívána za účelem mobilizace voličů. Negativní nahlížení na osoby bez domova bylo v případě těchto komunálních voleb využito k vytváření represivních postupů ve jménu purifikace a estetizace veřejného prostoru (viz Sennet 2006). S estetizací veřejného prostoru souvisí odsouvání osob bez domova z centra města do periferních oblastí, které navrhoval před komunálními volbami současný primátor města Plzeň za ČSSD Martin Zrzavecký. *„Jednou z možností je vyvážet je za město. Ne do okrajových částí, protože to bychom jen problém přesunuli jinam, ale úplně mimo Plzeň. Vyvezete je několikrát a oni si třeba potom rozmyslí, jestli se do Plzně vrátí.“* (Aktuálně.cz 2014). V rétorice plzeňských politiků byly samozřejmě využívány také bezpečnostní argumenty. Bezdomovectví bylo místními politiky spojováno s kriminalitou a jinými patologickými jevy ohrožujícími život spořádaných občanů Plzně. Akcentaci bezpečnostní dimenze problematiky bezdomovectví v plzeňském případě potvrzují postupy magistrátu, městské/státní policie, ale i lokálních politiků. Ztělesněním tohoto nahlížení na osoby bez domova se stalo zřízení Odboru bezpečnosti a prevence kriminality v roce 2009 jako součásti širšího bezpečnostního programu s názvem Bezpečné město. V neposlední řadě toto nahlížení podporuje existence bezpečnostní jednotky Střed, která má vytlačovat z centra takzvaně nepřizpůsobivé osoby. Tato jednotka složená z městských policistů představuje další možnou skupinu morálních podnikatelů. Město Plzeň je poměrně unikátní v počtu bezdomovců a městských strážníků, kdy neoficiální

čísla tvrdí, že na každých 25 osob bez domova vychází jeden městský strážník (Šimáček 2014).

1.2. KRITIKA TEORIE LABELLINGU

Jedním z největších kritiků teorie labellingu byl Alan Gouldner, který upozorňoval na skutečnost, že interakcionistické teorie se tváří jako kritika establishmentu, nicméně jej ve skutečnosti podporují. To se projevuje zejména v jejich kritice agentů sociální kontroly z nižších úrovní (policisté, učitelé atp.), přičemž ty zodpovědné politické anebo ekonomické elity, ponechávají nedotčené. Dále bývají teoretici labellingu kritizováni za to, že udržují stereotypní obrazy deviantních skupin jako marginalizovaných, bezmocných a exotických. Gouldner hovoří o tom, že devianti jsou těmito teoretiky vykreslováni jako poražení. Velmi kritizuje představu deviantů vykreslených jako bezmocných obětí etiketizačního procesu. Místo devianta představeného teoretiky labellingu, takzvaného man-on-his-back, charakterizuje devianta jako man-fighting-back, tedy jedince který si aktivně vybírá své deviantní jednání, aby čelil dominantním hodnotám a normám. Je tedy evidentní, že tato kritika předpokládá, že deviance představuje jistou formu politické akce (Gouldner 1968: 99).

Další rovina kritiky se zaměřuje na to, že interakcionisté ve své podstatě stojí na straně deviantů. Tvrdí, že Howard Becker má velmi nejasný teoretický základ pro svůj sentimentální příklon k deviaci a že chybí podklad pro tvrzení, že utlačovaní mají větší právo pro své chování než autority (Munková 2013: 102).

1.3. MEDIÁLNÍ REALITA

„Společnost je lidský produkt. Společnost je objektivní realita. Člověk je společenský produkt.“ (Berger – Luckmann 1999: 64). Výše citované věty jsou jedněmi z nejcitovanějších vět knihy Bergera a Luckmana. Jak jim rozumět? Autoři je v knize vysvětlují pomocí tří vzájemně provázaných procesů. Jedná se o externalizaci, objektivizaci a internalizaci. Externalizace znamená, že jedinec neustále projektuje své vlastní významy do reality, a tím se podílí na vytváření sociálního řádu, ve kterém se

cítí bezpečně. Z tohoto pohledu je společnost i s jeho sociálním řádem lidským produktem, v důsledku procesu objektivizace nahlíženým jako objektivní realita. Proces internalizace poté koloběh završuje tím, že se jedinec stává produktem objektivní reality, na jejímž vytváření se sám podílel anebo podílí (Berger – Luckmann 1999: 68-69). Jaký je ovšem vztah médií a reality? Interakce, natolik akcentovaná Bergerem a Luckmannem, je v průběhu mediálního konstruování značně omezená. Konstrukci reality ze strany médií je poté vhodné nahlížet spíše jako jednostranný proces. K jistému posunu dochází v souvislosti s nástupem tzv. nových médií, která jistou formu zpětné vazby umožňují. Nicméně se přikláním k názoru, že konstruování významů probíhá zejména ze strany médií.

Zajímavý je koncept mediální konstrukce reality představený v 70. letech 20. století Winfriedem Schulzem. Schulz pohlíží na problematiku médií a reality dvojím pohledem. Ten první je takzvaně ptolemaiovský a je založen na představě, že zásadním úkolem médií je především zrcadlit realitu, tedy předkládat co možná nejvěrnější a nejpřesnější obraz světa. V ptolemaiovském pojetí jsou masová média chápána jako pasivní zprostředkovatelé reality. Tato diplomová práce nicméně vychází z předpokladu, že média nejsou pouhým pasivním zprostředkovatelem reality, nicméně jsou aktivním prvkem sociálního procesu, z něhož představy o skutečnosti vychází. Média selektují podněty a události sociálního světa, zpracovávají je a interpretují. Tím se podílejí na kolektivním úsilí konstruovat realitu, aby mohlo vzniknout společné východisko pro sociální jednání. Toto pojetí Schulz nazývá koperníkovské (Schulz 1989: 31). Problematický je nicméně fakt, že recipient tento zkonstruovaný svět nahlíží jako faktickou realitu, neboť ve velkém množství případů nemá jedinec možnost porovnat mediální obraz se svou osobní zkušeností, jelikož tu zkušenost nemá.

V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že existuje jistá paralela mezi mediálními reprezentacemi a mocenskými vztahy. Mediální reprezentace produkují a reprodukují mocenské vztahy, ale také například nerovnosti – třídní, genderové, rasové, etnické,

věkové anebo národnostní tím, že konstruuji společenské hodnoty a přesvědčení. Média mají tendenci vymezovat hranice a (re)produkovat odlišnosti. Často využívají binárních kategorií, kdy se nezdá, že dochází k černobílému vykreslování fenoménů. Na příkladu osob bez domova můžeme tuto skutečnost doložit. Média vykreslují osoby bez domova především jako nežádoucí jedince neschopné napravit svou životní situaci stojící proti tvrdě pracující společnosti. Dále média často využívají stereotypů. Jednoduchých, intenzivních, snadno zapamatovatelných a široce uznávaných charakteristik o jedincích, které jsou redukcí a zjednodušující. Stereotypy udržují symbolický řád a stanovují symbolické hranice mezi normálním a deviantním, přijatelným a nepřijatelným anebo mezi námi a jimi (Orgad 2012: 25-30).

2. MEDIÁLNÍ ANALÝZA

S využitím terminologie Howarda Beckera můžeme hromadné sdělovací prostředky označit jako morálního podnikatele na poli přidělování nálepek osobám bez domova. Děje se tak prostřednictvím toho, že především média definují hranice morálky a často plní obsahem pojmy jako je společenská norma či společenský řád. Vše vymykající se normalitě je poté označováno jako deviantní a potenciálně narušující tento společenský řád. Mnozí odborníci docházejí k závěru, že rozvoj masových médií nemá pozitivní vliv na utváření veřejného života a politiky. Z tohoto předpokladu vychází i tato diplomová práce. Hromadné sdělovací prostředky vnímám zejména optikou bulvarizace veřejného života, kdy komerční a zábavní aspekty převažují nad závažnými veřejnými tématy. Dále je nutné kriticky reflektovat šíření a reprodukci pochybných a zjednodušujících mediálních obrazů ze strany médií a v neposlední řadě manipulaci s veřejným míněním (záměrnou i nezáměrnou). Benjamin Kuras v této souvislosti hovoří o takzvané kontextové trivializaci, která je charakteristická stupňujícím se zjednodušováním. Dochází tak ke vzniku zjednodušených interpretací složitých problémů (Kuras, cit. dle Urban – Dubský – Murdza 2011: 97). To se samozřejmě týká i fenoménu bezdomovectví, který je médii často interpretován prostřednictvím stereotypů. Média nám zprostředkovávají obrazy různých fenoménů, se kterými nemáme reálnou zkušenost. Walter Lippmann hovoří o tom, že se o světě dozvídáme dříve, než ho vidíme (2015: 80). Tuto myšlenku lze interpretovat tak, že si utváříme o lidech hotové úsudky dříve, než s nimi získáme zkušenost. A tyto předem hotové úsudky samozřejmě ovlivňují celý proces vnímání. Děje se tak to, že příslušníci různých marginálních skupin (v tomto případě osob bez domova) bývají médii reprezentováni ve stereotypních kulisách prostřednictvím svých karikatur, a to následně ovlivňuje nahlížení většinové společnosti na tyto skupiny (Urban – Dubský – Murdza 2011: 99). Z mediálního prostoru se vytrácí konstruktivní debata o zájmech a potřebách marginalizovaných a převládají zejména stereotypy a senzace. Kritika médií nabývá i radikálnějších podob, kdy někteří odborníci spojují rozvoj masových médií s

prohlubující se krizí demokracie, degradací demokratické politické kultury a s odcizením a pasivitou občanů (viz Frankfurtská škola).

V této kapitole bude analyzováno 80 článků vyhledaných pomocí databáze ANOPRESS přes zadání slov bezdomovec a nepřizpůsobivý. Jedná se o články z deníků Lidové noviny, MF dnes, Právo, Hospodářské noviny a jejich elektronické verze. Kritériem pro výběr těchto médií, byla snaha zachytit dominantní mediální stereotypy navázané na osoby bez domova. A zejména tato média můžeme v českém prostředí označit za seriózní. Uvědomuji si, že bulvární deníky, které jsou velmi čtené a mají tedy výrazný potenciál rozšiřovat mediální stereotypy, by byly v mnoha ohledech zajímavým předmětem analýzy. Četnost stereotypních a stigmatizujících vyjádření o osobách bez domova by v tomto případě byla pravděpodobně vyšší než u deníků takzvaně seriózních. V souvislosti s velmi diskutovanou otázkou bulvarizace seriózního tisku nicméně považuji za zajímavé zjistit, nakolik se zjednodušující mediální obrazy objevují právě v seriózním tisku.

2.1. BEZDOMOVEC JAKO NEPŘIZPŮSOBIVÝ ALKOHOLIK, „FEŤÁK“ A KRIMINÁLNÍK

Z celkového počtu 80 analyzovaných článků se v 29 z nich objevilo slovo nepřizpůsobivý v souvislosti s osobou bez domova. Tato nepřizpůsobivost se projevuje zejména obtěžováním a žebráním ze strany osob bez domova, popíjením alkoholických nápojů na veřejných prostranstvích anebo nelegálním okupováním soukromých pozemků. Nepřizpůsobivost osob bez domova se v korpusu objevuje v článcích, které popisují boj nemocnic s lidmi bez domova. *„Často jsou pod vlivem alkoholu, mají špinavé oblečení. Někdy slovně napadají pacienty i zaměstnance. S bezdomovci se snaží vypořádat nemocnice na Vysočině. Mnohé z nich si již v minulosti na pomoc najaly i bezpečnostní agentury a ochranky.“* Článek MF Dnes s názvem *Stále bojují s agresivními a opilými bezdomovci je ukázkou toho, jakým způsobem bývá fenomén bezdomovectví ze strany médií zjednodušován. V článku se dočteme, že „v jihlavské nemocnici dokonce načapali bezdomovce, jak si na toaletách perou prádlo.“*

„Kvůli problémům s nepřizpůsobivými bezdomovci začala většina nemocnic v kraji spolupracovat se soukromými bezpečnostními agenturami.“ (Zelníčková 2016). Ukazuje se tedy, že neexistence služeb, které by mohla osoba bez domova využít, aby se zbavila stigmatu neesteticky vypadajícího jedince, se neřeší zřízením takovéto služby. Jejich potřeby jsou ignorovány a naopak dochází k vytěsňování těchto jedinců mimo zrak většinové společnosti prostřednictvím bezpečnostních praktik. Tvrdý postup vůči osobám bez domova se v článcích objevuje velmi často. „Tvrdé postihy vůči nepřizpůsobivým, kteří narušují klid a pořádek ve městě, chce zavést Sokolov. Do problémových lokalit od nadcházejícího pondělí začnou denně vyjíždět hlídky strážníků a policistů. Musím říct, že vedení města Sokolova, radním i zastupitelům došla trpělivost. Trpělivost s občany, kteří patří mezi nepřizpůsobivé, s bezdomovci, s uživateli drog, zkrátka se všemi, kteří devalvuji život v našem městě.“ (MF Dnes 2016a).

Fenomén bezdomovectví je v analyzovaných článcích často spojován s alkoholismem a s drogami. *„Kolikrát tam už hořelo. Jednou to tam i bouchlo, jestli tam na bombě vařili drogy, kdo ví...“ (MF Dnes 2016b). V médiích se často objevuje souvislost mezi alkoholismem a závislostí na drogách a neschopností začlenit osoby bez domova do normálního života. „Podle velitele karlovarské městské policie Marcela Vlasáka nejsou bezdomovci v první řadě bezpečnostní problém, ale sociální. Bezpečnostním problémem se bezdomovci potenciálně mohou stát, ale vždy se bude jednat jen o zlomek lidí žijících na ulici, uvedl Vlasák, podle kterého naprostá většina bezdomovců požívá alkohol, který je vyřazuje z azylových domů, kde by mohli nastartovat návrat zpět do společnosti.“ (Voleman 2016). Zároveň bývá v těchto článcích alkohol popisován jako příčina bezdomovectví. „Dluhy a alkohol jsou nejčastější důvody, proč končí lidé na ulici.“ (Kabátová 2016). Jedná se tedy o jednu dimenzi problému bezdomovectví, která činí osoby bez domova deviantními. Dále se v článcích v souvislosti s alkoholem a drogami objevovaly předpoklady, že osoby bez domova se shromažďují zejména tam, kde k těmto návykovým látkám mají přístup. "Každý podvědomě hledá místo, kde mu bude dobře. Pravdou ale také je, že mnoho*

bezdomovců jde tam, kde dostanou alkohol nebo drogy." (Dvořák 2015). Alkoholismus u osob bez domova je pak často spojován s agresí těchto jedinců. *„Překvapivým zjištěním bylo, že spousta z nich odmítá chodit do městem spravovaných prostor. Schází se tam prý ta nejhorší sorta alkoholiků a agresorů. Navíc se pod dohledem často neempatických zaměstnanců cítí jako ve vězení. Říkají jim bachaři.“* (Kropáčová 2015). *„Pokud jsou ve střízlivém stavu a nejsou agresivní, tak nám nevadí, že zde posedávají. Bohužel oni jsou právě téměř pořád pod vlivem alkoholu a jsou agresivní.“* (Zelníčková 2016).

Dalším mediálním obrazem navázaným na problematiku bezdomovectví je otázka bezpečnosti většinové populace. Problematické optikou většinové společnosti jsou místa, kde se lidé bez domova koncentrují. Ať už se jedná o veřejné prostory – parky, nádraží, obchodní centra anebo městskou hromadnou dopravu, anebo centra zřízená na pomoc lidem bez domova. *„Odpadky, pach moči, drogy a potulující se lidé nahánějící strach. Tak popisují obyvatelé ulice U Bulhara prostředí, ve kterém každý den žijí či pracují. Někteří přemýšlejí o tom, že se odstěhují, jiní to už udělali. To všechno paradoxně kvůli centru, které má naopak lidem pomáhat.“* (Bůnová 2016). Podobným způsobem situaci komentoval i zainteresovaný aktér, se kterým jsem realizovala rozhovor. *„Centrum města berou jako svůj obývací. Největší šanci, jak si vyžebrot. Koneckonců u Vietnamců tady je nejlevnější alkohol. Spí na periferiích a do centra se sjíždí jako do obývacího. A další problém je, že spousta těch neziskových organizací má sídlo tady v Husově ulici, kde feťákům umožňují poradenství, výměnu stříkaček, ale je to v centru města. Když jedou za službami, tak jedou do centra.“* (Zainteresovaný aktér 2017). Otázka zneviditelnění osob bez domova je také častým tématem analyzovaných článků. Hovoří se v nich o vytvoření městských chudobinců, *„kde by bylo možno kontrolovaně ubytovávat lidi z ulice a provádět sociální intervenci pod dohledem města, kraje či státu.“* Anebo také o nějakém zachytném zařízení určeném pro osoby bez domova, protože *„se poflakují po ulicích, které znečišťují - a sami taky nevoní“* (Pjentak 2015).

Mediální reprezentace bezdomovectví v korpusu 80 analyzovaných článků mají především stigmatizující charakter. Obraz bezdomovectví odpovídá kulturním stereotypům české společnosti, a dostává se do protikladu k hodnotám střední třídy. Osoba bez domova je v českých seriózních médiích nejčastěji spojována s alkoholem, drogami, agresivitou a neestetickým zevnějškem, kvůli čemuž je potřeba tyto osoby vytěsnit z veřejného prostoru. K podobným závěrům došel Ondřej Hejnal v kapitole *Bezdomovec jako „klient represe“*: diskursivní reprodukce potřebných a nepotřebných chudých v knize *Neoliberalismus a marginalita*. V této kapitole Hejnal dochází k závěru, že v českém kontextu do problematiky bezdomovectví ve stále větší míře vstupuje takzvaný klientský diskurz. Osoby bez domova se stávají klienty prevence, klienty sociálních služeb a v neposlední řadě také klienty represe. Třetí kategorie absorbuje ty osoby bez domova, které si za svou situaci mohou sami. Taková osoba bez domova si z různých důvodů nevybrala produkty prevence ani sociálních služeb a pomoc si tedy nezasluhuje. Problematické je, že tito jedinci jsou na ulici výrazně viditelní kvůli alkoholu, drogám a kriminalitě, kterou páchají a jejich reintegrace je v podstatě nemožná (Hejnal 2013a: 142-143). Taková osoba bez domova se nejčastěji stává klientem městské policie, prostřednictvím které jsou vůči těmto jedincům uplatňovány různé formy represe a dohledu. Městská policie je v článcích, které jsem analyzovala, vyobrazována pozitivně jako aktér, který problém bezdomovectví skutečně řeší (srovnej Hejnal 2013a). Městští policisté se stávají těmi viditelnými aktéry, kteří se pohybují v problémových lokalitách a podílejí se na dodržování veřejného pořádku. *„Opuštěné objekty, vestibuly nádraží, sklepy bytových domů. To jsou místa, ze kterých nejčastěji strážníci městských policií vypoklonkovávají bezdomovce.“* (Kozohorský 2015a).

Z rozhovorů se zainteresovanými aktéry z řad Městské policie Plzeň⁶ jsem vyzorovala, že jsou z jejich strany místní lidé bez domova děleni do tří kategorií. Do

⁶ Zajímavý je komentář zainteresovaného aktéra na adresu Městské policie Plzeň. *„Já vím, že třeba některý organizace v Plzni tak jako a priori pokud se jedná o Městskou anebo Státní policii v ní vidí pořád nepřátelské a represivní složky. Některé organizace k nim mají vztah, jako by to pořád byly represivní složky totalitního státu. To já si nemyslím. Prací městské i státní policie je samozřejmě udržovat pořádek a bezpečí. Já se setkal s mnoha*

první kategorie spadají cizinci. Druhou kategorii tvoří naši klasičtí bezdomovci, „kteří spí po lavičkách, nosí si majetek v taškách, jsou v Městský charitě, nejsou tak moc problémoví a někteří jsou alkoholicí, někteří jsou slušní, někteří pijou víno a pivo, ale spíš je člověk vidí, jakože někde zapáchají, ale jinak s nima moc problémy nejsou.“ Poslední skupinu tvoří „anarchisti, feťáci a punkáči. Nejhorší sorta tady v Plzni. Není s nima domluva. Přiopilí, pod drogama, čichají tolueny. S nima nejčastěji řešíme problémy.“ Toto kategorizování do velké míry podporuje dělení osob bez domova na klienty prevence/sociálních služeb a klienty represe. Naši klasičtí bezdomovci, kteří jsou slušní si naši pomoc zaslouží. Naopak na anarchisty, punkáče a feťáky nic jiného než represivní opatření nezabírá. V Plzni se dle slov městských policistů osvědčil kamerový systém, který umožňuje „dohledávat je po celém městě, nemusíme čekat, až nám někdo zavolá. Když někde sedí nějaká parta, vidíme ji na kamerovém systému, tak to řešíme průběžně. A potom taky to být jim neustále v patách, neustále je kontrolovat, neustále to řešit. I ta komunikace s nima neustálá je potřebná. V naší přítomnosti nemůžou žebrot, nemůžou tam močit, dělat nekalosti. Vymýšlíme spolu nějaké lokality, kde by co nejmíň jakoby narušovali to občanský soužití.“ (Zainteresoovaný aktér 2017).

2.2. BEZDOMOVEC JAKO KLIENT MĚSTSKÉ POLICIE

V analyzovaném korpusu se objevovaly také články, které vyobrazovaly osoby bez domova jako příjemce sociálních služeb. Jedná se především o články, ve kterých lokální elity popisují služby, které jsou v dané lokalitě osobám bez domova poskytovány. Zejména se jedná o místa k přespání v zimních měsících. Takovéto mediální výstupy na jednu stranu upozorňují na složitou situaci lidí bez domova a

situacemi, kdy pomohla. Kdy někoho našla a neudělala to, co jiné neziskovky rády říkají, že ho zbědovaného někde najdou, naloží ho a zkopou ho ve škarpě. Udělala něco jiného, odvezla ho do nemocnice anebo zavolala nám. Většinou se snažila konstruktivně řešit situaci těchto lidí. Nám sem přichází denně 50-60 lidí bez domova. S některýma z nich není lehké vyjít a Městská policie je ochotna rychle přijet. A nikdy jsme se nesetkal se špatným zacházením. Spíše s ním rozmlouvají, snaží se ho zklidnit. Nemůžu říct, že by se tyto složky chovaly mimo etiku či zákon.“ (Zainteresoovaný aktér 2017).

reprodukuje asociace spojené se soucitem. *"Nemáme možnost, jak ovlivnit skladbu nocležníků, potvrdil Petr Kubis, velitel sokolovské městské policie. Strážníci podle jeho slov stanovili provozní řád zařízení, který přesně specifikuje, za jakých podmínek se zde může člověk ubytovat. Ty nejsou tak striktní jako jinde. Například žadatel o nocleh nemusí být úplně střízlivý. Pokud má v krvi do jednoho promile alkoholu a chová se slušně, do stanu jej pustíme, vysvětlil velitel sokolovských strážníků."* (Kozohorský 2015b). Jak je patrné z této citace, bezpečnostní diskurz je přítomný i v těchto článcích, jelikož jsou zde klíčovými aktéry příslušníci městské policie. Na základě mediální analýzy, kterou jsem provedla, se odvažuji konstatovat, že (především) příslušníky městské policie je možné považovat za jedny z klíčových morálních podnikatelů na poli přidělování stereotypních nálepek osobám bez domova. Městská policie je lokálními politickými aktéry chápána jako klíčová složka při řešení, respektive eliminování negativních jevů připisovaných osobám bez domova. *"Snaha strážníků směřovat tyto lidi do azylových domů, kde se jim dostane náležité pomoci a mohou nastartovat návrat zpět do společnosti naráží na zmíněný alkohol. I to je důvod, proč někteří z nich jsou klienty protialkoholní záchytné stanice. Strážníci s nimi mají bohaté zkušenosti, neboť přibližně ve stovce převozů zajišťovaných městskou policií ročně mají velký podíl a mnozí vykazují recidivu."* (Toman 2016).

Podle výpovědí zainteresovaných politických aktérů, se kterými jsem realizovala rozhovory je činnost Městské policie vnímaná veskrze pozitivně. Političtí zainteresovaní aktéři se domnívají, že represivní opatření jsou v některých případech nutná. Především pokud se jedná o opilé a agresivní jedince, kteří znečišťují veřejný prostor. *„My se to snažíme řešit opravdu maximálně, ale není to úplně jednoduché. Teď na obvodě řešíme problém na Vinicích. Shromažďují se nám tam bezdomovci, holdují alkoholu a dělají velký nepořádek. Ať už teda hlasitostí nebo tím, že okolo sebe dělají binec. Ale bohužel teda i exkrementy na veřejném prostranství. Takže tohle řešíme intenzivně s Městskou policií, Státní policií i cizineckou policií, ale ty pravomoci jsou velmi velmi omezené, takže to není vůbec jednoduché řešit. Policie může zasáhnout, až když se opravdu něco koná,“* (Zainteresovaný politický aktér 2017). Jiní

zainteresovaní aktéři upozorňují na případy, kdy se příslušníci Městské policie „*ne vždy chovají podle zákonů a pravidel*“ (Zainteresovaný aktér 2017). Nejčastěji se nicméně objevoval ten názor, že problém není černobílý a činnost Městské policie je důležitá. „*Na jedné straně prostě ty lidi obtěžují tu veřejnost. Znečišťují ten prostor. Ty lidi leží úplně opilí, močí do pískoviště a tak dál. Na jednu stranu to těm lidem vadí, ale na druhou stranu kam mají ty lidi jít.*“ (Zainteresovaný aktér 2017).

V neposlední řadě jsou osoby bez domova v analyzovaných článcích zobrazovány jako oběti trestných činů. Což do jisté míry narušuje mediální obraz bezdomovce jako kriminálního. Pro osoby bez domova je veřejný prostor jediným místem, kde mohou uvádět v činnost běžnou interakci. Vzhledem k tomu, že jsou v tomto veřejném prostoru viditelní, tj. na očích všem lidem, v kombinaci s rozšířenou stereotypní představou o bezdomovci parazitujícím na společnosti, stávají se často předmětem páchání různých fyzických útoků. „*Zakleté místo v centru Plzně. Tak vidí park někdejšího plzeňského výstaviště lidé bez domova, i přesto v něm hledají nocleh. Před devíti lety tam ve stanu u řeky někdo zavraždil dva bezdomovce. Podle všeho je ubil, ale pachatel běhá pořád na svobodě. Letos v únoru, jen o pár desítek metrů dál na louce u kynologického cvičiště, se násilníci pokusili ubodat další dva bezdomovce.*“ (Ježek 2015).

3. REPRODUKCE STIGMATIZACE OSOB BEZ DOMOVA ZE STRANY POLITICKÝCH ELIT

Poslední kapitolu věnuji tomu, jakým způsobem dochází k reprodukci stigmatizace osob bez domova na úrovni lokálního politického diskurzu. Město Plzeň je v tomto ohledu zajímavým případem, jelikož fenomén antibeždomovectví se stal jedním z klíčových témat komunálních voleb roku 2014. Na výrazné akcentování problematiky bezdomovectví během předvolební kampaně lze pohlížet prostřednictvím politického cyklu, kdy předpokládáme, že členové společnosti vznášejí symbolické požadavky na řešení problematiky bezdomovectví a politická reprezentace musí na tyto vstupy reagovat výstupy ve formě politiky.

Podle výzkumu Katedry sociologie FF ZČU z roku 2014, jehož zadavatelem byl Magistrát města Plzně – Odbor sociálních služeb, se v Plzni nacházelo 241 osob splňujících kritéria kategorie zjevného bezdomovectví. Osob bez přístřeší v noclehárnách a azylových domech bylo zjištěno 140. Dále bylo díky tomuto výzkumu identifikováno 101 osob přespávajících v zahradních domcích, rozpadlých garážích, stanech, kontejnerech anebo samovýrobou zbudovaných obydlích. Autoři výzkumu zároveň upozorňují na skutečnost, že se jedná nikoliv o všechny existující osoby bez domova v Plzni, ale jejich nejnižší možnou hranici. V závěru své zprávy poté upozorňují na možnost zvyšování počtu osob bez domova s ohledem na zesilující ekonomické tlaky postihující nejen nižší, ale i střední třídy (Váně – Kalvas 2014: 18; Keller 2011). Podobný výzkum byl realizován v roce 2009 Centrem aplikované antropologie a terénního výzkumu při Katedře antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Jejím cílem bylo identifikovat počet osob bez domova⁷ v rámci jednorázového sčítání a zjistit jejich sociodemografické

⁷ Autor výzkumné zprávy využil definici bezdomovectví zformulovanou Evropskou federací národních sdružení pracujících s bezdomovci (FEANTSA). Jedná se o takzvanou Evropskou typologii bezdomovectví a vyloučení z bydlení (ETHOS). V rámci této typologie jsou rozlišeny čtyři základní koncepční formy vyloučení z bydlení. Autor studie nicméně využívá pouze dvou kategorií – osoby bez střechy a bez bytu, tedy osoby přetrvávající v ubytovnách anebo azylových domech. Další dvě kategorie, osoby v nejistém bydlení a osoby v nevyhovujícím

charakteristiky (Toušek 2009: 7). Mezi důležitá zjištění patřilo to, že v plzeňských ulicích se pohybuje více osob bez domova mužského pohlaví. Z hlediska vzdělanostního statusu obecně převládají lidé se základním vzděláním anebo středním vzděláním bez maturity. Dále ve výzkumné zprávě stojí, že mezi identifikovanými osobami bez domova převládali občané ČR. Fenomén bezdomovectví je také spojen s existencí nezaměstnanosti a s tím související vysokou mírou zadluženosti. Mezi zdroje příjmů u těchto osob se pak řadí zejména sběr druhotných surovin, vybírání popelnic, žebrání a sociální dávky, případně práce na černo (Toušek 2009: 44-45). Výše představená data potvrzují, že je fenomén bezdomovectví⁸ v Plzni rozšířený, nicméně otázka toho, nakolik byl tento fenomén vnímán jako problém ze strany veřejnosti, je v tomto bodě klíčová. Nelze si totiž nevšimnout, že akcentace problematiky přichází současně s titulem Evropského hlavního města⁹ kultury, který byl Plzni propůjčen na rok 2015. A také toho, že se tématu téměř jako svého poslání ujal kandidát na primátora za ČSSD Martin Zrzavecký. Přítomnost bezdomovců na některých typech míst je optikou politiků, městských policistů, ale také médií považována za problematickou. Hlavním nástrojem tlaku je poté především veřejnost, která de facto vyvíjí tlak na všechny tři výše zmiňované aktéry. Především ale politické elity, a to nejen ty české, se na tomto tématu rády přiživují. Bývalý britský ministr Tony Blair z Labouristické strany se o lidech bez domova vyjádřil následovně: „*Je důležité říct, že netolerujeme drobnou*

bydlení, považuje autor pro tyto výzkumné účely za příliš široké a z metodologického hlediska nepostižitelné (Toušek 2009: 7-8).

⁸ Zajímavý pohled na příčiny bezdomovectví mi představil zainteresovaný aktér, se kterým jsem vedla rozhovor. Ten tvrdí, podle zjištění jejich psychiatra, že se v Plzni až 80 % osob bez domova potýká s nějakou nedignostikovanou duševní poruchou. Takový člověk má dle jeho slov oploštělé emoce a není schopen funkčních vztahů v rodině, na pracovišti anebo partnerských vztahů. Když jsem se zeptala, zda je těmto lidem nabízeno psychiatrické sezení, bylo mi řečeno, že nikoliv (Zainteresovaný aktér 2017). V Akčním plánu řešení bezdomovectví z pohledu sociálně-zdravotní péče na léta 2017-2018 nalezneme pouze velmi vágní souvětí: „*Udržet provoz ordinaci praktického lékaře v Domově sv. Františka a posílit ji o další specialisty, zejména z oboru venerologie, psychiatrie.*“ (Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociálně-zdravotní péče na léta 2017-2018).

⁹ Titul Evropského hlavního města kultury bývá vždy na jeden rok propůjčován Evropskou unií jednomu či více evropským městům, která mají v průběhu tohoto roku možnost Evropě představit svou kulturu a rozvoj. Titul se uděluje od roku 1985, v roce 2000 získalo titul poprvé také české město, a to Praha. Druhým evropským hlavním městem kultury v České republice se stala Plzeň (European Comission 2017).

kriminalitu. Zde leží základní princip: Ano, je v pořádku být netolerantní k bezdomovcům na ulici.“ (Blair, cit. dle Hejnal 2013: 450). Administrativa Tonyho Blaira dokonce nechala na veřejná místa, ve kterých osoby bez domova pobývají, rozmístit kovové hroty, které jim například znemožňují na těchto místech přespávat. Jedná se o součást takzvané obranné architektury, která lidem bez domova v zásadě říká „*nejste tu vítáni*“ (Borromeo 2015). Problematika nerovností a chudoby se touto strategií nicméně neřeší, jen odsouvá neesteticky vyhlížející lidi bez domova ze zorného pole většinové společnosti. Tonyho Blaira cituji záměrně, protože podobně jako Martin Zrzavecký reprezentoval sociálně demokratickou politickou stranu. S ohledem na hodnoty a ideje reprezentované sociální demokracií by se zdálo logické, že bude výrazněji akcentována spíše otázka sociální solidarity s těmi, kteří ji potřebují – v tomto případě s osobami bez domova.

Veřejný prostor bývá obvykle definován jako prostor přístupný všem občanům. Typickými veřejnými prostory jsou náměstí, ulice anebo park. V současné době je nicméně veřejný prostor stále častěji regulován, kontrolován, privatizován a očišťován, což někteří autoři považují za výraz jeho obchodního využívání či neoliberalizace. To znamená, že veřejný prostor nadále nebývá nahlížen jako součást sociálního života společnosti, ale jako instrument k dosažení zpravidla ekonomických cílů. Být na veřejnosti tedy není univerzálním právem, ale spíše úkolem, jehož splnění není pro každého stejně snadné. Lokální politické elity se snaží vytvořit bezpečné a atraktivní prostředí, které má přilákat investory, ale také návštěvníky. Ve jménu zlepšování kvality života většinové populace a obrazu města pro turistické účely se porušuje právo osob bez domova pobývat v některých částech veřejného prostoru (Hejnal 2013: 454-455; Pospěch 2013: 76). Na portálu věnujícímu se Plzni jakožto Evropskému hlavnímu městu kultury nalezneme strategii, která má zajistit rozvoj města. Dočteme se zde, že „*město nabídne své centrum a vytvoří z náměstí přitažlivé místo pro trávení volných dnů, a tím i atraktivní podnikatelský prostor.*“ (Město Plzeň 2017a). Což potvrzuje výše zmíněnou tezi o obchodním využívání veřejného prostoru. Titul Evropského hlavního města kultury měl bezpochyby velký vliv na akcentaci

tématu estetizace veřejného prostoru v centru města během komunálních voleb. A to především s ohledem na očekávaný příliv turistů. Důležitým tématem předvolební kampaně komunálních voleb v roce 2014 se stala bezpečnost v ulicích, která byla již v předchozích letech tematizována. Jejím vyjádřením bylo vytvoření projektu takzvané Bezpečné Plzně, jehož hlavní myšlenkou je „*spolupráce mezi městem Plzní, Policií ČR a městskou policií při řešení bezpečnostních problémů na území města ve snaze, aby se naši občané ve městě cítili bezpečně.*“ Projekt byl spuštěn v roce 2009 a jeho garantem je Odbor bezpečnosti a prevence kriminality Magistrátu města Plzně. Přínosem projektu pro občany má být jasné specifikování odpovědných pracovníků za jejich bezpečnost v konkrétních lokalitách města. Území města Plzeň je totiž rozděleno do třiceti policejních okrsků, přičemž v každém z nich působí jeden strážník městské policie (Bezpečná Plzeň 2017).

S osobami bez domova je spojována celá řada nežádoucích jevů a fenomén bezdomovectví bývá často nahlížen optikou bezpečnosti, a proto je podle komunálních politiků žádoucí tento jev vytěsnit prostřednictvím aktivit různých institucionálních aktérů. Důležité je nicméně si uvědomit, že veřejný prostor je jediným prostorem, ve kterém mají osoby bez domova možnost uvádět v život běžnou interakci. Jakékoliv omezování veřejného prostoru tuto možnost eliminuje. A zároveň tato explicitní deklarace veřejného pořádku ze strany politických aktérů umocňuje vnímání fenoménu bezdomovectví jako fenoménu problematického a potenciálně vede k politické a společenské poptávce po represivních řešeních. Zajímavá je v tomto ohledu přístup antropoložky Mary Douglasové (2002: 39-41) k nečistému jakožto výsledku kategorizování a ustavování sociálního řádu. Podle ní každá kultura vytváří specifický vzorec, v němž jsou hodnoty a představy jasně uspořádané a elementy, které do tohoto vzorce nezapadají, jsou anomálie. Zároveň každá společnost disponuje řadou procedur, jak s anomálními bytostmi zacházet. Může to být ignorace, inkorporace do systému anebo označení nálepkou nebezpečí a vyhýbání se. Ve vztahu k osobám bez domova bývá především využíváno procedur

ignorance a označení takovou nálepkou, která je stigmatizující pro osobu bez domova a odpuzující pro většinovou populaci.

3.1. KOMUNÁLNÍ VOLBY 2014

V následující části práce se zaměřím na komparaci programů politických stran kandidujících v komunálních volbách v Plzni v roce 2014, ale také na prohlášení jednotlivých komunálních politiků. Zejména se zaměřím na sociální a bezpečnostní oblast, jelikož právě tyto oblasti se dotýkají osob bez domova. Vítězem těchto voleb se stalo hnutí ANO 2011, které získalo 10 mandátů. Pětiprocentní klauzuli překonaly také politické strany ODS a ČSSD. V neposlední řadě se do zastupitelstva města Plzně dostala také TOP 09, KSČM, Občané patrioti a KDU-ČSL. Po volbách vytvořily koalici čtyři politické strany – ČSSD, která získala místo primátora, ODS, KDU-ČSL a Občané patrioti.

V programu ČSSD nalezneme několik odkazů na osoby bez domova. *„Chceme působit ve spolupráci s ministerstvy vnitra, místního rozvoje a práce a sociálních věcí preventivně proti zvyšování počtu lidí bez domova (domovské právo).“* (ČSSD 2017). Odkazuji k tomu, že domovské právo je možné nahlížet dvojím pohledem. Někteří jeho propagátoři upozorňují na to, že na jeho základě budou mít obce povinnost starat se o své občany – osoby bez doma a jejich situace se tak zlepší. Dle mého názoru domovské právo není konstruktivním řešením fenoménu bezdomovectví, ale spíše nástrojem, jak se zbavit nechtěných osob. Hlavní myšlenkou domovského práva je to, že lidé, kteří mají trvalý pobyt hlášený jinde než tam, kde pobývají, mohou být z tohoto místa vykázáni. V takovémto případě se z domovského práva stává purifikační mechanismus veřejného prostoru v rukou obcí.

Výrazněji je nicméně fenomén bezdomovectví akcentován v části programu nazvaném Plzeň bezpečná. Prostřednictvím *„efektivní optimalizace pozice okrskového strážníka zvýšíme bezpečnost v ulicích i MHD. K bezpečnosti obyvatel přispěje rovněž kvalifikované rozšiřování bezpečnostních kamerových systémů či zřízení pozice*

správců městských parků a městské zeleně.“ ČSSD v programu deklaruje snahu intenzivněji spolupracovat s neziskovým sektorem při řešení problematiky bezdomovectví. Zároveň ovšem slibuje podpořit Asistenty prevence kriminality (řízené hlídky MP) v sociálně vyloučených lokalitách. (ČSSD 2017). Jak je z těchto citací patrné, v programu ČSSD je fenomén bezdomovectví vykreslován především optikou bezpečnosti. S ohledem na základní ideje a hodnoty strany bych předpokládala, že ČSSD zvolí odlišnou strategii, například že fenomén bezdomovectví bude řešit skrze komplexní systém sociálních služeb. Ukazuje se ovšem, že lokální reprezentanti sociální demokracie se přiklánějí spíše k veřejné deklaraci užití represe a kriminalizaci osob bez domova. Což odpovídá té logice, že neoliberalní purifikace prostoru se promítá do programů politických stran, které by měly vycházet z jiných východisek (srovnej Schwarzmantel 1998). Výroky některých komunálních politiků na adresu osob bez domova mimo politické programy poté odpovídají spíše výroky kandidátů krajní pravice. Současný primátor města Plzně za ČSSD se v médiích několikrát vyjádřil v tom smyslu, že proti bezdomovectví je třeba vystupovat aktivně prostřednictvím represivních opatření. *„Jednou z možností je vyvážet je za město. Ne do okrajových částí, protože to bychom jen problém přesunuli jinam, ale úplně mimo Plzeň. Vyvezete je několikrát a oni si třeba potom rozmyslí, jestli se do Plzně vrátí.“* (Aktuálně.cz 2014). V rozhovoru pro Plzeňský deník odpovídá Martin Zrzavecký na dotaz občana *„Pane Zrzavecký, kdy se konečně začnou problémoví bezdomovci vyvážet za město?“* následovně *„Už nyní pracuje v rámci Městské policie specializovaný tým, který se zaměřuje na problémové osoby. Zvýšit intenzitu jejich práce musíme především v MHD. To je úkol pro nové vedení. Nicméně PMDP již nyní připravuje strategii.“* (Plzeňský deník 2014). Po zvolení primátorem Martin Zrzavecký předstoupil před zastupitele se svéráznými cíli. Vyjádřil se v tom smyslu, že *„do roka a do dne přinese výsledky v problému bezdomovectví, a to nejen v centru, ale v celém městě a především v městské dopravě“*. Vzápětí po zvolení současný primátor zrušil post radního pro bezpečnost a agendu Odboru bezpečnosti a prevence kriminality podřídil přímo své osobě. První akcí nového primátora mělo být vytlačení závadových osob,

jak o lidech bez domova ve svých dokumentech hovoří Městská policie Plzeň, z veřejné dopravy. Jak správně upozorňuje Laco Toušek, cílem radnice není vykázat z přepravy ty lidi, kteří porušují dopravní řád, ale jmenovitě konkrétní skupinu občanů, kteří jsou definováni svým sociálním statutem (Toušek 2014). Nedá se ovšem tvrdit, že se strategie města Plzně nějakým výrazným způsobem proměnila po nástupu Martina Zrzaveckého na post primátora. Již v předcházejících letech bylo vyhlášeno několik strategií, které měly fenomén bezdomovectví vyřešit. První systematické snahy spadají do roku 2010, kdy byla kapacita městské policie, spadající do kompetence tehdejšího radního pro oblast bezpečnosti Roberta Houdka (ODS), respektive primátora Martina Baxy (ODS), navýšena v centrální části Plzně i přes rozpočtové škrty o několik desítek osob. Následně bylo vytvořena Územní strážní služba, jejímž deklarovaným cílem se měly stát právě osoby bez domova. Zřízení této jednotky bylo odůvodněno nutností zvýšit bezpečnost občanů. Policejní statistiky z té doby nicméně ukazovaly, že počet spáchaných trestných činů v Plzni klesal, a to zejména v jejím centru (Toušek 2014). Martina Zrzaveckého nicméně můžeme považovat za klíčového morálního podnikatele, který začal téma bezdomovectví vnášet do veřejného diskurzu. Především on začal téma výrazně tematizovat před komunálními volbami 2014 a podařilo se mu udělat z fenoménu bezdomovectví jedno ze zásadních témat těchto voleb.

O strategii plzeňské radnice informuje článek MF Dnes s názvem „*Plzeň řeší problémy s bezdomovci. Pomocí i tlakem na nepřizpůsobivé*“. V článku se dočteme, že „*zástupci města chtějí na jedné straně pomoci těm, kteří o to mají zájem a chtějí své postavení změnit, a na druhé straně chystají represivní kroky vůči těm, kteří komplikují život jiným lidem.*“ (Nedvěd 2014). Toto souvětí podporuje logiku takzvané ideologie zásluhovosti, která je typická pro západní neoliberální společnosti, ale také pro postkomunistické země (Řeháková 2000: 103). Narážíme na fenomén nové chudoby, který je charakteristický existencí skupiny obyvatel ohrožených procesy v rámci neoliberálního státu – tzv. novými sociálními riziky. Tato rizika se týkají vrstev, jež jsou deklasovány v důsledku proměn ekonomiky a slábnutí sociálního státu. Zároveň nová

sociální rizika otevírají téma celkového směřování politiky, kdy oběti těchto zmíněných rizik, nemají téměř žádné zastoupení. Zároveň se jedná o eticky velice citlivé téma ekonomicky nevyužitelných lidí (Keller 2011: 8-9). Ulrich Beck (2014: 143-144) tvrdí, že „jednotkou, do níž bije blesk (nezaměstnanost a chudoba), už není skupina, třída nebo vrstva, nýbrž tržní individuum v jeho specifických poměrech.“ Upozorňuje tak na skutečnost, že nezaměstnanost zatěžuje lidi v kontextu individualizace jako osobní osud. Již neexistují obranné a podpůrné formy, které proti chudobě bojovaly v třídních anebo kolektivních souvislostech. V neposlední řadě bývají tyto oběti nové chudoby dále děleny na takzvané potřebné a nepotřebné chudé. Potřební chudí si zaslouží naše slitování a naší solidaritu, protože si za svou situaci nemohou sami a snaží se ji vyřešit k lepším. Ti druzí si naopak naše slitování nezaslouží, protože se do nepříznivé životní situace dostali vlastním přičiněním a svou situaci se rozhodli neřešit (Hejnal 2013a: 137).

Mocenskou praxi ovlivněnou neoliberální ideologií je v Plzni možné ilustrovat na kampani sociálního odboru a Městské charity¹⁰ s názvem Řešení existuje, spočívající v rozmístění velkoplošných plakátů na zastávkách městské hromadné dopravy. Na plakátech je vyobrazen nouzový přístřešek s osobou splňující stereotyp bezdomovce. Tento motiv doplňují tři fotografie spokojených klientů charity, jeden klient kouká na televizi, druhý ukazuje lednici plnou jídla a třetí si prohlíží reklamní leták. Kampaň vysvětlila náměstkyně primátora pro sociální věci Eva Herinková (ČSSD) následujícími slovy: „*Naším záměrem je informovat, že Plzeň má síť služeb pro lidi bez domova, a když člověk z ulice skutečně chce svůj život změnit, tak má možnost*“ (Toušek 2014). Výrok Evy Herinkové je možné vykládat tak, že lidé bez domova na ulici v zásadě jsou, protože chtějí, respektive nechtějí své životy posunout k lepšímu. Což odpovídá logice rozdělování na potřebné a nepotřebné chudé. Která odkazuje k tomu, že lidé bez domova, kteří odmítají svou situaci řešit, si naše slitování ani pomoc nezaslouží.

¹⁰ Zainteresovaný aktér z Městské charity deklaroval, že za bezdomovectvím v českém prostředí stojí soubor vnitřních příčin. „*Na rozdíl od jiných zemí, kde můžou převažovat jiné příčiny. Spíše mimo EU, kde je ten sociální systém nulovej anebo hodně malej. Ale to bych řekl, že se tady příliš neděje. Ikdyž by to mohlo být lepší.*“ (Zainteresovaný aktér Městská charita Plzeň 2017).

Ideologie zásluhovosti se poté ve velké míře objevuje také v politickém programu ODS. V části věnující se sociální politice se dočteme, že *„stát nikdy rodinu nedokáže nahradit a chránit musí především ty, kteří si sami pomoci nemohou – seniory, lidi se zdravotním postižením a všechny, kteří se ne vlastní vinou ocitli v tíživé životní situaci. Všichni ostatní musejí převzít odpovědnost za svůj vlastní život.“* Stejného vyznění je také požadavek ODS na vytvoření několikastupňového modelu sociálního bydlení, kdy ovšem tato podpora bude směřovat pouze na *„specifickou skupinu občanů, kteří si skutečně nemohou pomoci sami.“* (ODS 2014). V programu ODS nenalezneme explicitní vyjádření o nutnosti řešit situaci osob bez domova, nicméně strategie zajišťující bezpečnost v plzeňských ulicích jsou opět zmíněné několikrát. Je nutné *„zkvalitňovat činnost městské policie a lépe využívat jejích nástrojů, zejména při zajišťování veřejného pořádku, postihu drobné kriminality i kontrole dodržování městských vyhlášek“*, dále také *„pokračovat v budování kamerového systému“* k zajištění bezpečnosti občanů (ODS 2014). Podobným způsobem na problematiku nahlíží také TOP 09, která podporuje zvyšování přítomnosti strážníků MP v ulicích, častější hlídky na problémových místech, resuscitaci projektu Bezpečné město Plzeň a v neposlední řadě také zahájení debaty k vyhlášce o veřejném pořádku. V části věnované sociálním službám poté TOP 09 deklaruje snahu o zintenzivnění terénní sociální práce mezi lidmi bez domova (TOP 09 2014). Také KSČM klade ve svém volebním programu důraz na programy prevence kriminality a zavedení pořádku ve městě. V programu pro MO 4 se poté strana dožaduje *„zvýšení dozoru Městské policie v místech shromažďování nepřízpůsobivých občanů a v prostorech podchodů Rokycanská třída, železniční zastávka Plzeň Doubravka.“* (KSČM 2014).

KDU-ČSL část svého programu s názvem Nové šance pro sociální síť uvozuje větou *„šance pro všechny potřebné, ale poctivé občany města“*. Motiv zásluhovosti se objevuje v této části programu několikrát. KDU-ČSL chce *„poskytovat sociální péči opravdu potřebným s využitím veřejně prospěšných prací pro město s cílem zabránit zneužívání sociálních dávek.“* V porovnání s ostatními mnou analyzovanými politickými stranami zpracovala KDU-ČSL sociální oblast nejdetailněji. Zmiňují koncept

tzv. sociálního podnikání - „*úklid a údržba veřejných prostranství prostřednictvím obtížně zaměstnatelných občanů a klientů sociálních služeb*“. V neposlední řadě se v programu věnují i fungování neziskových organizací. Jejich deklarovaným cílem je zlepšit jejich podmínky (zavést víceleté granty a dlouhodobé smlouvy) a umožnit jejich důstojnější fungování. KDU-ČSL tedy neakcentuje pouze represivní praktiky, jejichž cílem má být řešení fenoménu bezdomovectví, ale zaměřuje se také na fungování terénních sociálních služeb. Jako jediná se věnuje otázce sociálního bydlení, které má pomoci nízkopříjmovým skupinám občanů. V části programu nazvané Bezpečnost navrhuje zlepšení využívání „*pravomocí města a městské policie při zajišťování veřejného pořádku a postihu drobné kriminality*“. Represivní pohled je reprezentován také deklarovanou snahou zavést „*úplný zákaz pouličního prodeje a žebroty na území celého města.*“ (KDU-ČSL 2017).

V programu politického hnutí ANO 2011 poté nalezneme klasická opatření, jejichž cílem má být prevence kriminality, zejména se jedná o modernizaci kamerových systémů. V žádné části programu není explicitně zmíněn fenomén bezdomovectví, ani nutnost jej řešit nějakým konkrétním způsobem (ANO 2011 2017). Politické hnutí Občané patrioti mají ve svém programu také část nazvanou Bezpečná Plzeň, ve které podobně jako ostatní analyzované politické subjekty akcentují nutnost důsledné práce městské policie a zefektivnění kamerového systému. V neposlední řadě se vyjadřují pro nulovou toleranci k přestupkům. Tento požadavek je možné interpretovat jako implicitní poukaz na osoby bez domova, jelikož oni jsou zdrojem přestupkového jednání ve větší míře, než „*normální*“ občané (Občané patrioti 2017). Jazyk nulové tolerance navíc „*implicitně přetváří význam jistých sociálních kategorií; z bezdomovců a žebráků, kteří dříve zasluhovali naši pomoc a podporu, se v režimu nulové tolerance stávají zločinci a „nepřátelé“, kteří si nezaslouží nic než dohled a trest.*“ (Walach 2014: 19).

Za zajímavou ve vztahu k tématu, kterým se tato diplomová práce zabývá, můžeme považovat anketu zveřejněnou serverem Aktuálně.cz, ve které byl kandidátům na

primátora města Plzeň, položen dotaz „*Jak chcete řešit problém s bezdomovci v centru?*“ Martin Baxa (ODS) zdůrazňuje především odbornou pomoc těm lidem, kteří pomoc chtějí a potřebují ji. V souladu s tím, co nalezneme v programu KDU-ČSL se k problematice vyjádřil Petr Náhlík, který se vyslovil pro větší podporu neziskového sektoru a tzv. sociálního podnikání. Kandidát na primátora za hnutí ANO Pavel Šrámek odpověděl, že „*problémem pro občany města Plzně jsou především agresivní bezdomovci, často žebrající peníze a znečišťující veřejné prostranství. Na ně se chceme zaměřit, ale represe rozhodně není jediným řešením. Je potřeba to uchopit komplexně, včetně terénních prací a prevence, a hlavně změnou legislativy, tak aby město mělo vyšší zákonné možnosti.*“ Václav Štekl (KSČM) ve své odpovědi tvrdí, že těmto lidem je třeba podat pomocnou ruku ve formě přespání anebo pomocných prací, aby došlo k znovunastartování pozitivních návyků. V případě problémů je dle Václava Štekla nicméně nutné posílit hlídkovou službu MP. Odpověď Martina Zrzaveckého (ČSSD) byla již v této práci zmiňována několikrát. Celé její znění je následující: „*S bezdomovci přichází drobná kriminalita, rušení pořádku, alkoholismus, nepořádek v ulicích... V současné době připravujeme ve spolupráci s městskou policií poměrně tvrdé řešení. Máme k dispozici analýzu problematiky bezdomovectví v Plzni. Víme, že je tady zhruba 250 bezdomovců a že velká část není z města Plzně, to znamená, že tu nemají trvalý pobyt. Takže jednou z možností je vyvážet je za město. Ne do okrajových částí, protože to bychom jen problém přesunuli jinam, ale úplně mimo Plzeň. Vyvezete je několikrát a oni si třeba potom rozmyslí, jestli se do Plzně vrátí.*“ V odpovědi kandidáta TOP 09 Ondřeje Ženíška se dočteme, že strana bude usilovat o „*intenzivnější spolupráci a podporu neziskových organizací starajících se o sociálně nepřizpůsobivé občany. Zároveň zavedeme vyhlášku o veřejném pořádku - zákaz požívání alkoholu na problematických místech v Plzni*“. Marcel Hájek z politického hnutí Občané patrioti se ve své odpovědi vyjádřil v tom smyslu, že je třeba minimalizovat dopady bezdomovectví na veřejný prostor. „*K tomu slouží městská policie a některá omezovací opatření - zákaz prodeje alkoholu "přes ulici" po 23. hodině, uzavírky budov*

hromadné dopravy - nádraží apod. v době mezi půlnocí a 4. hodinou ranní apod.“ (Aktuálně.cz 2014).

Jak je patrné z lokálních strategií a přístupů vybraných politických stran, problematika bezdomovectví je jimi nahlížena zejména bezpečnostní optikou. Všechny analyzované politické strany zdůrazňují nutnost monitoringu veřejného prostoru, jehož cílem je prevence kriminality. Monitoring osob bez domova jakožto součást sociálního panopticismu¹¹ (viz Wacquant 2001) zahrnuje využití kamerového systému, ale také přímé a časté kontroly na ulici ze strany městské policie. Z povahy svých každodenních praxí jsou lidé bez domova terčem kamer prakticky neustále. To samozřejmě zvyšuje šanci na příjezd městské policie a pravidelné kontroly (Hejnal 2013b: 460). Vzhledem k tomu, že lidé bez domova nemají k dispozici soukromý prostor, do něž by se mohli uchýlit, jsou nuceni vykonávat nejen fyzické potřeby, ale i soukromé aktivity sociálního charakteru na veřejných prostranstvích. Logicky jsou tak vnímány jako ohrožující skrze možnost předefinovat náš veřejný prostor, který je v rozporu s chováním esteticky nevhodným. Příkladem esteticky nevhodného chování je konzumace alkoholu na veřejných prostranstvích, které se v posledních dvaceti letech stalo ve velkém množství českých měst (Praha, Brno, Olomouc, Ústí nad Labem) předmětem represe na základě městských vyhlášek (Pospěch 2013: 88). Vedle kamerových systémů se jako prostředek sociální kontroly na veřejných prostranstvích se tedy uplatňují legislativní nástroje. Přičemž se často jedná o iniciativy zaměřené na specifickou skupinu anebo specifický typ činnosti – žebrání, pouliční prodej, přespávání na ulici anebo také výše zmíněná konzumace alkoholu na veřejnosti. Otázka regulace konzumace alkoholu na veřejných prostranstvích se stala výrazným purifikačním mechanismem v rukou obcí. Umožňuje městským policistům osobu bez domova popíjející alkohol vykázat z daného místa anebo udělit jí pokutu. Vyhláška v zásadě čistí ulice od lidí bez domova, aniž by se něčeho závažného dopustili. V Plzni obecně závazná vyhláška o zákazu konzumace alkoholických nápojů

¹¹ Sociálním panopticismem L. J. D. Wacquant (2001: 407) myslí shromažďování informací o tzv. problematických populacích, které nad nimi umožňují efektivnější dohled.

na veřejnosti neplatí, nicméně v rozhovorech, které jsem vedla se zainteresovanými aktéry, se volání po zavedení této vyhlášky objevovalo často. „*My osobně bychom to uvítali. Tak nám venku popíjí jenom mladiství, kteří si koupí něco u Vietnamců anebo bezdomovci. Výjimečně nějaký pár na lavičce, ale ty spíš jdou někam na zahrádku, kde kultivovaně popíjí.*“ (Zainteresovaný aktér 2017). Tato výpověď městského policisty dokládá, že bezdomovectví je možné nahlížet jako formu stigmatu (viz Goffman 2003). Činnost, která je u většinové populace vnímaná jako „*kultivované popíjení*“, je u osob bez domova vnímaná jako něco nežádoucího, a to v důsledku jejich politické a společenské stigmatizace a marginalizace. Podobnou výpověď jsem zaznamenala i od zainteresovaného politického aktéra. „*Já sama jsem na posledním zasedání navrhovala, aby město vydalo vyhlášku o zákazu požívání alkoholických nápojů na vybraných veřejných prostranstvích. Takové vyhlášky jsou poměrně časté. Například v Praze – Praha 1, Praha 2, kde je velký pohyb turistů a dá se to udělat opravdu tak, že slušní lidé, když si chtějí dát někde na předzahrádce alkohol, anebo když jsou u nějakýho u stánku, který má zábor a řádně platí. Dá se to tedy udělat tak, že slušnej člověk si tu skleničku může dát i na tomto prostoru aniž by byl nějakým způsobem stíhán.*“ (Zainteresovaný politický aktér 2017) Na vybraných územích města Plzně platí obecně závazná vyhláška o zákazu žebrání, které je veřejně prezentováno a vnímáno jako obtěžující (Město Plzeň 2015).

Zajímavé ovšem je, že v předvolebních kampaních bývá zpravidla akcentován zejména bezpečnostní aspekt fenoménu bezdomovectví, neznamená to ale, že by vládnoucí lokální elity nepodporovaly také sociálně citlivější strategie. Ty ovšem nebývají politiky příliš zdůrazňovány v předvolebních kampaních. „*Politici mají pocit, že veřejnost chce slyšet, to co dělá město pro bezpečnost běžného obyvatelstva. A trochu jim uniká to, že minimálně v ruku v ruce by mělo být seznámení veřejnosti s tím, co ten fenomén obnáší. A že existují nějaké organizace, které město podporuje a které se věnují jistým aktivitám. Průměrný občan asi lépe slyší na deklarace týkající se bezpečnosti. A politik se chová populisticky, jedno, z které strany, a říká, co chce volič slyšet.*“ (Zainteresovaný aktér 2017). Zainteresovaný aktér mi odpověděl na otázku,

zda se proměnil přístup magistrátu k otázce osob bez domova po komunálních volbách 2014 následovně: „*Martin Zrzavecký problém nevyřešil, jak před volbami deklaroval, ale musím říct, že se o tu problematiku zajímal. Několikrát nás navštívil a setkal se s námi. Komunikuje s námi i s jinými organizacemi. Minimálně podpořil, když ne jinak, tak slovně některé projekty. Například projekt, který se snaží vytvořit sociální firmu, která by mohla zaměstnávat osoby, které o to stojí. Řekl bych, že tam nebyly ze strany města jenom nějaký kroky represivní – více policistů například. Ale že tam byla i podpora slovní a svým způsobem i finanční organizací, které pomáhají bezdomovcům. Ale asi to nebylo tak, že by ta podpora byla výrazně větší..., ale ani ne horší.*“ (Zainteresovaný aktér 2017).

Používání stigmatizujících nálepek v předvolebních programech analyzovaných politických subjektů absentuje. Pouze v předvolebním programu KSČM nalezneme přímo sousloví nepřizpůsobivý občan, které nicméně není adresované explicitně osobám bez domova. Kontext sdělení ovšem napovídá, že se o osoby bez domova jedná. „*Zvýšení dozoru Městské policie v místech shromažďování nepřizpůsobivých občanů a v prostorech podchodů Rokycanská třída, železniční zastávka Plzeň Doubravka.*“ (KSČM 2014). Ve vyjádřeních jednotlivých politiků pro média poté již nalezneme celé spektrum stigmatizujících nálepek. Lokální političtí představitelé využívají pojmenování jako problémové osoby, sociálně nepřizpůsobiví občané nebo agresivní bezdomovci. Ve velké míře se v jejich veřejných prohlášeních objevují kontextové stereotypy. Osoby bez domova bývají spojovány s kriminalitou, rušením pořádku, alkoholismem, nepořádkem v ulicích, žebráním anebo znečišťováním veřejného prostranství. Dále je v těchto výpovědích často spojován fenomén bezdomovectví s otázkou bezpečnosti. Místa, kde se osoby bez domova zdržují, bývají lokálními politickými představiteli často vykreslována jako nebezpečná místa, která je nezbytné monitorovat.

3.2. STRATEGICKÉ DOKUMENTY MĚSTA PLZNĚ VZTAHUJÍCÍ SE K FENOMÉNU BEZDOMOVECTVÍ

Na webu Sociální služby města Plzně nalezneme několik dokumentů, které se fenoménu bezdomovectví věnují. Zajímavé závěry přináší studie autorů Váněho a Kalvase z FF ZČU s názvem Latentní bezdomovectví, která za nejdůležitější zdroj latentního bezdomovectví identifikuje ubytovny na území města Plzně. V současné době je otázka ubytoven v plzeňském kontextu výrazně tematizována. Plzeňské ubytovny se v několika posledních měsících staly předmětem policejních razíí, které doprovázel i ministr vnitra Milan Chovanec. Problematika ubytoven obydlených levnou pracovní silou z východní Evropy je strukturálním problémem způsobeným neoliberalní politickou praxí. Lidé propuštění z plzeňských továren tendují k tomu páchat kriminalitu a „skončit na ulici“. Dále autoři výzkumu upozorňují na skutečnost, že tyto ubytovny jsou dislokovány v určitých shlcích a vytváří tak vyloučené lokality, které proces exkludace nadále posilují. Autoři výzkumné zprávy navrhují několik možných kroků, jak problém zmírnit. Zejména upozorňují na to, že je třeba přijmout ucelenou strategii na podporu prevence ztráty bydlení, a to ve spolupráci s institucemi, které se problematikou bezdomovectví dlouhodobě zabývají. Získaná data dokládají, že klíčovým problémem u osob bez domova je zadluženost a kognitivní a mentální nastavení jedinců, jehož důsledkem je jejich neschopnost představit si život mimo zdi ubytoven. Cílem by proto mělo být nabídnout alternativní viditelná řešení (například odborná poradenství zaměřená na problematiku zadluženosti, rekvalifikační kurzy atp.). Otázka bydlení je ve zprávě zmiňovaná několikrát. Autoři doporučují ke zvážení takzvaný koncept bydlení s podporou, který spočívá v podpoře udržení bydlení osoby (rodiny) ze strany sociálního pracovníka. V neposlední řadě apelují na to, aby se město Plzeň snažilo najít efektivní způsoby využití současné legislativy pro poskytování pomoci a možnosti vymáhání adekvátních podmínek bydlení v soukromých ubytovnách. Tímto narážejí především na problém, že na ubytovnách žije vysoký počet dětí (Váně – Kalvas 2015: 31-32).

Bytová politika města Plzně je přitom dlouhodobě velmi neefektivní. Plzeň disponuje 3391 městskými byty, z nichž je 641 bytů volných. Podle radního Davida Šloufa (ODS), který má bytovou problematiku na starost je v Plzni asi 400 bytů, které je nutné zrekonstruovat. Proto se město rozhodlo část městských bytů prodat a investovat do rekonstrukce oněch téměř čtyř set dlouhodobě nevyužívaných bytů (Nedvěd 2015). Kritéria pro přidělování bytů jsou poté nastavena (nikoliv aby osoby bez domova záměrně diskriminovala) tak, že lidé bez domova nejsou schopni je splnit. Zejména podmínka dostatečného příjmu na platbu nájemného je klíčová. V roce 2016 byla plzeňským zastupitelstvem schválena Koncepce sociálního a dostupného bydlení na roky 2016-2020. Pro bezdomoveckou problematiku je zásadní především koncept prostupného bydlení¹², který je založen na myšlence, že vytipovaný člověk nacházející se „na ulici“ nebo v zařízení krizového bydlení může získat takzvaný tréninkový byt, v němž je podnájemníkům poskytována doprovodná sociální asistence¹³. Poté by mohl dotyčný dosáhnout i na dlouhodobé sociální bydlení (Koncepce sociálního a dostupného bydlení 2016). Na problematiku spojenou s pracovními agenturami, cizinci a bezdomovci se nyní Plzeň intenzivně zaměřuje, už vloni v listopadu se zde uskutečnilo mimorezortní setkání na dané téma. Na základě závěrů setkání vznikla pracovní skupina při Ministerstvu vnitra České republiky, kde má město svého zástupce. Zároveň Plzeň navrhla legislativní změny příslušných zákonů, které by měly zpřísnit podmínky agenturního zaměstnávání (Barborková 2017). Činnost pracovních agentur, které zaměstnávají levné pracovníky ze zahraničí, bydlící v soukromých ubytovnách, je spojována s nárůstem počtu osob bez domova v Plzni. Ivana Mádlová

¹² Strategie řešení problematiky bezdomovectví v oblasti bytové se v obecné rovině dají dělit do dvou kategorií: housing first a housing ready. Koncept „housing first“ je založen na myšlence, že řešení v oblasti bydlení by mělo být dosaženo co nejdříve a mělo by předcházet řešení jiných problémů. Tento koncept nevyklučuje sociální asistenci či terapii po získání bydlení, ale jeho principem je ubytování osob bez domova v bytě se standardní nájemní smlouvou bez podmínky předchozího získávání kompetencí spojených se samostatným bydlením. Druhý koncept „housing ready“ je založen na myšlence, že řešení (či zmírnění) ostatních sociálních, osobních či rodinných problémů, jako je alkoholismus, drogová závislost, úmrtí blízké osoby, rozpad manželství nebo dluhy, je podle tohoto konceptu předpokladem úspěšné reintegrace v oblasti bydlení. V rámci tohoto konceptu je uplatňován systém tzv. vícestupňového (propustného) bydlení, který stanovuje jednotlivé stupně bydlení a na základě způsobilosti je klientům poskytován odpovídající stupeň bydlení (Mikezsová – Lux 2013: 36-37).

¹³ Zainteresovaný aktér mi v rozhovoru vypověděl, že přístup města Plzeň se po nástupu primátora Martina Zrzaveckého zlepšil v bytové otázce. „Hodně se řeší bydlení. Je ochotno přistoupit na strategii housing first a trochu se upustilo od strategie prostupného bydlení.“ (Zainteresovaný aktér 2017).

(ANO 2011) uvedla, že „na cizince bez zaměstnání naráží při svých kontrolách častěji strážníci. A většina těch lidí uvádí, že byli klienty některé ze sedmatřiceti pracovních agentur působících v Plzni. A tím, že je propustili přes agenturu, oni automaticky ztratili ubytování, které je s tím provázané. Víím, že to je problém prakticky po celé Plzni a hlavně, že narůstá. Od roku 2014 došlo ve městě ke zhruba zdvojnásobení počtu bezdomovců“ (Mádlová, cit. dle iDnes.cz 2016). V rozhovorech se zainteresovanými aktéry se otázka pracovních agentur ve vztahu ke vzniku bezdomovectví objevovala často. „Já osobně vnímám velmi nelibě to, že Plzeň tak krásný město s univerzitou i s bohatou historií, jak kulturní tak technickou, se stává nebo se stala centrem montoven v České republice. Montovny nepotřebují velkou kvalifikovanou sílu, takže se sem přivážejí pracovníci z Rumunska, Bulharska, Slovenska, Vietnamu, Ukrajiny. Rychle se zapracují. A problematická je ta propojenost mezi personálními agenturami a zaměstnavatelem. Pokud ten člověk ztratí práci, tak personální agentura nemá povinnost se o tyhle zaměstnance starat a ti zaměstnanci potom končí jako bezdomovci.“ (Zainteresovaný aktér 2017).

Na studie vypracované akademickými pracovníky poté navazují Akční plány řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče. První Akční plán byl vytvořen pro léta 2014-2017 a již v úvodu se dozvíme, že cílem je pomoci osobám bez přístřeší řešit jejich složitou situaci, ale zároveň zmírnit negativní jevy, které bezdomovectví doprovázejí a jsou příčinou nespokojenosti většinové společnosti. Z mého pohledu je poněkud problematické to, že plán nemá ambici věnovat se prevenci bezdomovectví. Mezi navrhovaná opatření poté patří: terénní program, navýšení kapacity nízkoprahového denního centra, koordinační skupina, pobytové zařízení pro věkovou skupinu 55+, zlepšení služeb stávajícího Domova sv. Františka, navýšení kapacity azylového zařízení pro muže a noclehárny a zajištění péče o lidi bez domova v zimních měsících. V druhé části textu nalezneme takzvané negativní jevy doprovázející fenomén bezdomovectví, které silně podporují stereotypní uvažování o lidech bez domova. „Mezi bezprostřední a nejzávažnější negativní jevy, které narušují občanské soužití, způsobují napětí ve společnosti a jsou důsledkem zjevného bezdomovectví,

prokazatelně patří: nadměrná konzumace alkoholických nápojů na veřejném prostranství, dětských hřištích, znečišťování veřejných prostranství odpadky či vlastními výměšky a výkaly, obtěžování občanů žebráním, nadávkami, vyhrožováním, zápachem a zevnějškem celkově, obtěžování/ohrožování veřejnosti, volně pobíhajícími, agresivními psy, silná opilost a z ní vyplývající veřejné pohoršení, ohrožování zdraví a života svého a ostatních spoluobčanů, neoprávněné vnikání do jiných objektů (společných prostor bytových domů, zahradních chat, opuštěných domů, továrních hal, zakázaných zón atd.), neoprávněné vnikání a užívání městské infrastruktury (kanalizace, prostor kolektorů atd.) a její užívání spojené s jejím následným poškozováním, využívání anonymity prostředí, zejména osobami, které se ukrývají za účelem vyhýbání se trestnímu stíhání či výkonu trestu, časté páchaní majetkových deliktů, zejména v obchodech, obchodních centrech, krádeže různých předmětů a zařízení z kovů, zabírání veřejného prostranství – budování nocležišť.“

Problematická je samozřejmě skutečnost, že těchto negativních činností se dopouštějí také příslušníci většinové společnosti. Typicky se to projevuje v případě volného pobíhání psů. Pravděpodobnější ovšem je, že policista bude využívat represivních opatření spíše ve vztahu k osobě bez domova.

Druhý Akční plán je koncipován na dvouleté období (2017-2018) a navazuje na první Akční plán. V úvodu textu se dočteme, že se podařilo realizovat několik podpůrných opatření souvisejících s osobami bez domova¹⁴. Druhý Akční plán obsahuje zejména opatření, které se nepodařilo realizovat v období, ve kterém platil první Akční plán. V textu jsou vytyčeny čtyři opatření: Zajištění gynekologické a dermatovenerologické péče pro osoby bez domova formou sanitky, kterou provozuje organizace Rozkoš bez rizika, pobytové zařízení pro osoby bez přístřeší, udržení a posílení ordinace o další specialisty, workshopy na téma „*Mladí a bezdomovectví*“ v rámci programu primární prevence pro žáky základních škol. Pro tuto diplomovou práci je nicméně zajímavé

¹⁴ Realizovat se podařilo následující: terénní program, koordinační skupina, pobytové zařízení pro věkovou skupinu 55+, zajištění péče o lidi bez domova v zimních měsících, udržení stávající ordinace pro lidi bez domova, zajistit doléčovací program pro nemocné lidi bez domova, JOB – nabídka brigád (Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociálně-zdravotní péče na území města Plzně na léta 2017-2018: 2).

zejména to, jakým způsobem se v Akčním plánu o osobách bez domova hovoří. V textu je využíváno stigmatizujícího označení nepřizpůsobivý. Ve SWOT analýze je za klíčové ohrožení považována „*vysoká kumulace osob nepřizpůsobivých v soukromých domech.*“ Dále je v dokumentu možné nalézt odkazy na neoliberalní ideologii akcentující osobní odpovědnost, která je vyjádřena zejména větou „*neochota občanů řešit svoje problémy*“. Opět se jedná o téma, které se často objevovalo v odpovědích zainteresovaných aktérů. „*A moje velké nemilé překvapení je i v tom, že ta zastoupenost bezdomovců jsou lidi v ekonomicky produktivním věku. Jsou to poměrně mladí lidé, většinou jsou to muži a to je věc, která mě velmi zaráží a určitě by stálo zamyslet se nad tím společensky a sociologicky. Když se jich ptáme, oni skutečně nemají chuť pracovat.*“ (Zainteresovaný aktér 2017).

4. ZÁVĚR

Stojíme na prahu návratu takzvaných nebezpečných tříd? Původní nebezpečné třídy vznikly z dočasně vyloučeného nadbytku populace, který ekonomický růst zbavil užitečné funkce. Nové nebezpečné třídy jsou považovány za nezpůsobilé k integraci a jsou brány za neasimilovatelné, protože pro ně nelze vymyslet žádnou užitečnou funkci. Tito lidé nejsou pouze momentálně navíc, jsou nezvratně nadbytečné. Jsou vyloučení napořád, a stali se tak jedním z mála příkladů permanence, kterou tekutá modernita nejen umožňuje, ale které přímo aktivně razí cestu. Tato nezvratnost vyloučení je poté přímým důsledkem rozkladu sociálního státu. Být bez práce již neznamená pouze stav nezaměstnanosti, ale čím dál zřetelněji stav nadbytečnosti, který implikuje odmítnutí, nepotřebnost a odsouzení do role ekonomicky neaktivního individua. Nezaměstnané dnes dělí jen velmi tenká hranice od pádu do černé díry podtříd: mezi ty jedince, kteří nepatří do žádné legitimní sociální skupiny, jimž třídy zaklaply dveře před nosem a kteří neplní žádnou z uznaných a užitečných funkcí. Mezi lidmi, kteří ničím nepřispívají životu společnosti, leda tím, bez čeho by se společnost ráda a snadno obešla (Bauman 2008: 67-68). Tato slova Zygmunta Baumana vystihují pozici osob bez domova v naší společnosti. Jedná se o lidi, kteří nezapadají do vzorce, jsou anomáliemi, které ignorujeme a označujeme nálepkou nebezpeční – vyhýbejte se jim. Jejich selhání nevysvětlujeme nefunkčním socializačním systémem, nýbrž jejich neschopností využít svou svobodu. Neoliberalismus v zásadě opravňuje k tomu, abychom v osobách bez domova viděli občany druhé kategorie, kteří jsou pro ostatní spořádané občany břemenem. V rozhovorech se zainteresovanými aktéry, které jsem realizovala, se téměř vždy objevovala teze, že vznik bezdomovectví je možné spojit s vnitřními příčinami, tj. osobním selháním. *„Na rozdíl od jiných zemí, kde můžou převažovat jiné příčiny. Spíše mimo EU, kde je ten sociální systém nulovej anebo hodně malej. Ale to bych řekl, že se tady příliš neděje. I když by to mohlo být lepší.“* (Zainteresovaný aktér 2017).

Pohled na osoby bez domova členy většinové společnosti netěší. *„Odpadky, pach moči, drogy a potulující se lidé nahánějící strach.“* (Bůnová 2016). V takovýchto stereotypních kulisách jsou osoby bez domova v médiích popisovány. Lidé bez osobní zkušenosti s těmito lidmi mají poté tendenci utvářet si na základě stereotypů předem hotové a zjednodušující úsudky, které ovlivňují jejich postoj k nim. Recipient tento zkonstruovaný svět nahlíží jako faktickou realitu. Zároveň tato explicitní deklarace potenciálního nebezpečí osob bez domova ze strany médií umocňuje vnímání fenoménu bezdomovectví jako fenoménu problematického a potenciálně vede k politické a společenské poptávce po represivních řešeních. Koneckonců, jak Robert Castel správně podotýká, *„žijeme v jedné z nejbezpečnějších společností, jaké kdy existovaly. A přesto v přímém rozporu s touto objektivní skutečností, jsme to ze všech lidí na světě právě my, zhýčkaní a rozmazlení, kdo pocítujeme více ohrožení, nejistoty a strachu, kdo máme větší sklony k panice a kdo se vášnivěji než kdo jiný zabýváme čímkoli, co souvisí s bezpečím a bezpečností, než lidé jiných společností“* (Castel, cit. dle Bauman 2008: 57).

Další částí mozaiky doplňující bezpečnostní diskurs navázaný na problematiku bezdomovectví je otázka činnosti městské policie, která je v médiích velmi akcentována. Městská policie je v člancích, které jsem analyzovala, vyobrazována pozitivně jako aktér, který problém bezdomovectví skutečně řeší (srovnej Hejnal 2013). Městští policisté se stávají těmi viditelnými aktéry, kteří se pohybují v problémových lokalitách a podílejí se na dodržování veřejného pořádku. Otázka činnosti městské policie ve vztahu k osobám bez domova se v průběhu psaní této diplomové práce ukázala být zajímavá. Na základě rozhovorů se zainteresovanými politickými aktéry, ale i analýzy politických programů a vyjádření jednotlivých lokálních politiků, je možné konstatovat, že městská policie je vnímaná jako klíčová složka eliminující, popřípadě řešící negativní jevy navázané na fenomén bezdomovectví. Zvyšování přítomnosti strážníků MP v ulicích a častější hlídky na problémových místech se objevují ve všech programech politických stran a hnutí kandidujících v komunálních volbách v Plzni v roce 2014. *„Na jednu stranu jsem pro,*

aby se maximálně využila terénní práce a veškerý možnosti, který třeba jsou na to těm lidem pomoci. Pak ale zase v momentě, kdy se mi teďka stalo v centru, že ve dvě hodiny odpoledne začne člověk, kterému je okolo čtyřiceti a vypadá na šedesát, začne vykonávat potřebu do odpadkového koše a okolo chodí maminky s dětma a turisti, to si pak dokážu představit, že zde pak musí policie zasáhnout represivně. I když s tím samozřejmě nic neudělají, maximálně ho nechat zavřít, vystřízlivět a pak ho zase pustit.“ (Zainteresovaný politický aktér 2017).

Tato citace naprosto výstižně postihuje problém, který se mi na základě psaní této práce vyjevil. Místo toho, aby byl fenomén bezdomovectví řešen konstruktivně prostřednictvím sociálních služeb, které budou k dispozici osobám bez domova, dochází k tomu, že problém je řešen skrze bezpečnostní opatření, která jsou ovšem bezzubá, a tím pádem do značné míry frustrující pro jednotlivé městské policisty. *„Zákonný možnosti jsou omezený. Bloková pokuta u těchto lidí, kteří dluží, nic moc neřeší. Takže dá se to taky oznámit na příslušný úřad, ten potom může dát vyšší sankce. Anebo platí v současné době zákaz pobytu. Když se toho dopouští často, tak mu mohli vyslovit zákaz pobytu. V novém zákoně se to bude rušit bohužel. Až se zákon změní, tak nám zbyde jen klasicky to řešit pokutama. Platí na ně pouze to být jim neustále za zadkem, koukat na ně na těch kamerách, neustále se jim věnovat, sledovat je. Ta přítomnost té policie je nebaví a jdou na nějaký schovaný místa.“ (Zainteresovaný aktér 2017).* Sociální panopticismus (viz Wacquant 2001) se stal obsesí současných společností, kdy má být dosaženo údajného efektivnějšího dohledu nad tzv. problematickými populacemi. Praktickým vyjádřením této obsese je kamerový systém, ale i výše zmiňované časté kontroly na ulici ze strany městské policie. Z povahy svých každodenních činností jsou samozřejmě lidé bez domova terčem kamer neustále a jsou tak náchylnější k tomu být neustále kontrolováni ze strany represivních složek státu. Pokud aplikujeme teorii labellingu Howarda Beckera na vztah městské policie a osob bez domova, můžeme městskou policii označit za morálního podnikatele, který má značnou moc nad tím, jak budou tyto osoby veřejně onálepkovány, a tím pádem vnímány ze strany většinové společnosti. Tento prostor

se jim dostává zejména v médiích, která je vyobrazují v rolích ochránců veřejného pořádku.

Tato diplomová práce je koncipována jako spojení dvou výzkumných terénů. První byl zaměřen v obecné rovině na mediální obrazy navázané na osoby bez domova. Druhý výzkumný terén souvisí s mým předpokladem o výrazné úloze hromadných sdělovacích prostředků v procesu tvorby veřejné politiky. Hlavním cílem této diplomové práce byla snaha prokázat/vyvrátit předpoklad, že pomocí médií a politických aktérů dochází k prohlubování stigmatizace vybraných sociálních skupin, ale také to, jak tato stigmatizace rezonuje v lokálním politickém diskurzu na úrovni města Plzně. Na základě mediální analýzy 80 článků vyextrahovaných prostřednictvím databáze ANOPRESS, je možné konstatovat, že média stigmatizaci vybraných sociálních skupin (v tomto případě osob bez domova) prohlubují. Mediální reprezentace bezdomovectví stojí z velké části na represivní straně, jelikož nejčastěji vyobrazovanými nálepkami přisuzovanými osobám bez domova jsou přítomnost kriminality, alkoholismus, užívání drog, neestetický zevnějšek a viditelnost ve veřejném prostoru. Tyto definiční znaky jsou doplněné o kontextové stereotypy, které spojují koncentraci osob bez domova s problematickými a nebezpečnými místy. Je více než zřejmé, že v případě, že se v médiích bude objevovat obraz bezdomovectví jako problému, bude to následně implikovat volání po řešení anebo zmírnění problému. Řešení, která politici navrhnou poté často nelze označit za konstruktivní, ale spíše deklaratorní směrem k voličům, kteří na bezpečnostně laděné strategie slyší. Navýšení počtu městských policistů pohybujících se v ulicích je to nejviditelnější řešení, ačkoliv neřeší v zásadě nic. Média můžeme zcela jednoznačně považovat za klíčové morální podnikatele. Osoba bez domova je v mediální realitě kriminální živel, nepřizpůsobivý občan, případně alkoholu/drogám holdující pochybná existence.

Stigmatizující mediální reprezentace osob bez domova a jimi spoluutvářené veřejné mínění lze vnímat jako jeden ze vstupů do politického systému. Takto lze nahlížet fenomén bezdomovectví – členové společnosti vznášejí symbolické požadavky na

řešení problematiky a politická reprezentace musí na tyto požadavky na vstup reagovat výstupy ve formě policies. V případě města Plzeň se nicméně ukazuje, že fenomén bezdomovectví začíná být vnímán jako problém ze strany veřejnosti až ve chvíli, kdy jej do lokálního diskurzu vnesl Martin Zrzavecký, který se tématu ujal téměř jako svého poslání. Věta napsaná v úvodu této diplomové práce: „*Komunální volby 2014 v Plzni ukázaly, že bezdomovectví je zde chápáno jako veřejně politický problém s ohledem na značnou rezonanci tématu během předvolební kampaně*“, se ukazuje být jako mylná. Problematika bezdomovectví během předvolební kampaně komunálních voleb 2014 rezonovala, protože byla výrazně akcentována až v průběhu předvolební kampaně. Zároveň je třeba podotknout, že fenomén bezdomovectví je v Plzni výrazně spojen s otázkou estetizace veřejného prostoru. Na což měla výrazný vliv soutěž o udělení titulu Evropského hlavního města kultury. A to především s ohledem na očekávaný příliv turistů. V současné době je veřejný prostor stále častěji regulován, kontrolován, privatizován a očišťován. Být na veřejnosti tedy není univerzálním právem, ale spíše úkolem, jehož splnění není pro každého stejně snadné. Ne každý naplňuje očekávané předpoklady estetičnosti.

V plzeňském lokálním kontextu tedy můžeme za klíčového morálního podnikatele z řad politických představitelů považovat zejména Martina Zrzaveckého. V jeho osobě se zároveň propojuje to, jakým způsobem dochází k reprodukci stigmatizujících nálepek ze strany politiků a akcentaci bezpečnostní dimenze problému. Jak je patrné z veřejných prohlášení lokálních politických aktérů, fenomén bezdomovectví je v Plzni spojován především s negativními konotacemi. Není poté žádným překvapením, že jsou místními politickými představiteli sestavovány takové programy, které tento diskurz podporují. První systematické snahy spadají do roku 2010, kdy byla kapacita městské policie navýšena v centrální části Plzně i přes rozpočtové škrty o několik desítek osob. Následně bylo vytvořena Územní strážní služba, jejímž deklarovaným cílem se měly stát právě osoby bez domova. Zřízení této jednotky bylo odůvodněno nutností zvýšit bezpečnost občanů. Ztělesněním bezpečnostního diskurzu je poté také program Bezpečné město anebo zařazení bezdomovectví do bezpečnostních témat v

rámci politických programů stran kandidujících v komunálních volbách v Plzni roku 2014. Na tyto strategie města Plzně je možné nahlížet prostřednictvím termínu remaskulinizace státu od Loica Wacquanta, který v zásadě znamená, že funkce levé ruky (ochranářské) jsou stále častěji nahrazovány pěstí ruky pravé. Dominance pravé ruky poté způsobuje rozšiřování počtu marginalizovaných jedinců a všudypřítomnost sociální nejistoty. Tento stav je řešen právě prostředky pravé ruky – sekuritizací, kriminalizací, penalizací, dohledem a uvězněním. Tato penalizaci chudoby je dle Isabelly Jinkigs novým vyjádřením třídní nadvlády v současném sociálním světě. Stát sekuritizuje neoliberální devianty jako hrozbu pro společnost, protože nevyvíjí dostatečnou ekonomickou aktivitu a parazitují tak na dobrotě zbytku společnosti (Jinkings 2011: 17).

Explicitní používání stigmatizujících nálepek v předvolebních programech analyzovaných politických subjektů ovšem absentuje. Pouze v předvolebním programu KSČM nalezneme přímo sousloví nepřizpůsobivý občan, které nicméně není adresované přímo osobám bez domova. Ve vyjádřeních jednotlivých politiků pro média poté nalezneme celé spektrum stigmatizujících nálepek. Lokální političtí představitelé využívají pojmenování jako problémové osoby, sociálně nepřizpůsobiví občané anebo agresivní bezdomovci. Ve velké míře se v jejich veřejných prohlášeních objevují kontextové stereotypy. Osoby bez domova bývají spojovány s kriminalitou, rušením pořádku, alkoholismem, nepořádkem v ulicích, žebráním anebo znečišťováním veřejného prostranství. Jedná se tedy o podobné obrazy bezdomovectví, které jsem našla v médiích. Všechny výše zmíněné mediální obrazy o bezdomovectví poté více či méně potvrzují neoliberální logiku. Zejména poté ta reprezentace bezdomovce jako nekompetentního jedince, který nevykazuje dostatečnou ekonomickou efektivitu obohacující společnost.

Neexistuje jednoduché řešení natolik komplexního fenoménu, jako je bezdomovectví. Ondřej Hejnal navrhuje „*přestat mediálně popisovat osoby bez domova jako klienty represe, jako ty deviantní druhé a akcentovat při konstruování obrazu bezdomovectví*

širší kontext globálního kapitalismu a soudobých evropských státu.“ (Hejnal 2013: 2019) Nezbývá než souhlasit.

5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

5.1. LITERATURA

Bandit, Rad (2016). *Naděje je na druhém břehu: životy pražských žen bez domova* (Praha: Jako doma).

Bauman, Zygmunt (2008). *Život ve věku nejistoty* (Praha: ACADEMIA).

Beck, Ulrich (2014). *Riziková společnost* (Praha: SLON).

Becker, S. Howard (1997). *Outsiders: Studies In The Sociology Of Deviance* (New York: New York Free Press).

Berger – Luckmann (1999). *Sociální konstrukce reality* (Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Douglasová, Mary (2002). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (London: Routledge).

Goffman, Erving (2003). *Stigma* (Praha: SLON).

Gouldner, Alvin (1968). The Sociologist as Partisan: Sociology and the Welfare State, *The American Sociologist Vol. 3 No 2*.

Hejnal, Ondřej (2013a). Bezdomovec jako „klient represe“: Diskursivní reprodukce potřebných a nepotřebných chudých. In: Lupták, Lubomír a kol., *Neoliberalismus a marginalita* (Brno: Doplněk), s. 137-152.

Hejnal, Ondřej (2013b). Anachronický bezdomovec: Purifikace a transgrese veřejného prostoru. *Český lid, vol. 100, No. 4*, s. 449 – 467.

Jinkings, Isabella (2011). The Neoliberal State and the Penalization of Misery, *Latin American Perspectives* (<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0094582X11398198>, 24. 4. 2017).

Keller, Jan (2011). *Nová sociální rizika* (Praha: SLON).

Lippmann, Walter (2015). *Veřejné mínění* (Praha: Portál).

Lemert (1951). *Social Pathology. A Systematic Approach to the Study of Sociopathic Behavior* (New York: McGraw-Hill).

Mertl, Jiří (2016). Vše v rámci trhu, nic proti trhu, nic mimo trh: neoliberální devianti a dohled nad nimi skrze sociální pomoc, *Sociologický časopis Vol. 52 No 2*.

Mikeszová, Martina – Lux, Martin (2013). Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR, *Sociologický časopis Vol. 49 No 1*.

Munková, Gabriela (2013). *Sociální deviace. Přehled sociologických teorií* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Orgad, Shani (2012). *Media Representation and the Global Imagination* (Cambridge: Polity Press).

Osvaldová, Barbora (2016). Bulvarizace a etika v českých médiích. In: Osvaldová, Barbora a kol., *Co je bulvár, co je bulvarizace* (Praha: Karolinum), s. 9-15.

Pospěch, Pavel (2013). Městský veřejný prostor: interpretativní přístup, *Sociologický časopis Vol. 49 No. 1*

Řeháková, Blanka (2000). Změny v toleranci k příjmovým nerovnostem. In: Matějů, Petr – Vlachová, Klára et al. *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991 – 1998*. (Praha: Sociologické nakladatelství), s. 101 – 144.

Sack, Fritz (1968). *Neu Perspektiven in der Kriminologie* (Wisbaden).

Sennett, Richard (2006a): „Plánování čistých měst“ *Sociální studia 11*, s. 87-96.

Schulz, Winfried (1989). *Funkce a důsledky politické komunikace* (http://medialnistudia.webz.cz/materialy_literatura/SCHULZ_Funkce_a_dusledky_politicke_komunikace.pdf, 20. 4. 2017)

Schwarzmantel, John (1998). *The Age of Ideology: Political Ideologies from the American Revolution to Postmodern Times* (New York: Macmillan).

Skaggs, L. Sherry (2016). *Labeling Theory* (<https://www.britannica.com/topic/labeling-theory>, 9. 1. 2017).

Sumner, Colin (1994). *The Sociology of Deviance* (Buckingham: Open University Press).

Tannenbaum, Frank (1938). *Crime and the Community* (Boston: Ginn and Company).

Urban, Lukáš – Dubský, Josef – Murdza, Karol (2011). *Masová komunikace a veřejné mínění* (Praha: GRADA).

Wacquant, Loic (2001). The penalisation of poverty and the rise of neo-liberalism. *European Journal on Criminal Policy and Research Vol. 9, No. 4*, 401 – 412.

Walach, Václav (2014). *Nulová tolerance, kontrola zločinu a sociální vyloučení, Agentura pro sociální začleňování*

Žižek, Slavoj (2011). *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška* (Praha: Rybka Publishers).

5.2. ANALYZOVANÁ DATA

Aktuálně.cz (2014). *Anketa: Chtějí vést Plzeň, jak by vyřešili její problémy?* (<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/anketa-chteji-vest-plzen-jak-by-vyresili-jeji-problemy/r~c95c9d1e4af711e4ba15002590604f2e/v~sl:6a50a6f5560ec0114220c723506fa690/>, 20. 4. 2017).

ANO 2011 (2017). *Volební program ANO 2011* (<https://www.anobudelip.cz/cs/plzensky-kraj/program/>, 20. 4. 2017).

Barborková, Eva (2017). *I nelegální ubytovny na území města byly tématem konference v Plzni* (<https://www.plzen.eu/obcan/aktuality/aktuality-z-mesta/i-nelegalni-ubytovny-na-uzemi-mesta-byly-tematem-konference-v-plzni.aspx>, 20. 4. 2017).

Bezpečná Plzeň (2017). *O projektu* (<http://www.bezpecnaplzen.eu/bezpecna-plzen-1/o-projektu/o-projektu.aspx>, 20. 4. 2017).

Borromeo, Leah (2015). These anti-homeless spikes are brutal. We need to get rid of them, *The Guardian*, 23. 7. 2015 (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jul/23/anti-homeless-spikes-inhumane-defensive-architecture>, 20. 4. 2017).

Bůnová, Michaela (2016). Bojíme se i otvírat okna, říkají lidé žijící u Bulhara, *MF Dnes*, 20. 6. 2016 (databáze ANOPRESS).

ČSSD (2017). *PROGRAM OKRESNÍ ORGANIZACE ČSSD PLZEŇ - MĚSTO* (<http://www.cssd-plzen.cz/cssd/nase-strana/program-organizace/>, 20. 4. 2017).

Dvořák, Michal (2015). V Litoměřicích napočítali 51 bezdomovců, na mnohých to nebylo poznat, *i Dnes.cz*, 26. 2. 2015 (databáze ANOPRESS).

European Comission (2017). *European Capitals of Culture* (https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/capitals-culture_en, 20. 4. 2017).

Ježek, Petr (2015), Bezdomovce téměř ubodali. Za to, že nedostali cigarety, *MF Dnes*, 6. 10. 2015 (databáze ANOPRESS).

Kabátová, Michaela (2016). *Bezdomovci? Nejdřív byt, pak pomoc*, *Lidové noviny*, 4. 8. 2016 (databáze ANOPRESS).

KDU-ČSL (2017). *Volební program KDU-ČSL* (<http://www.kduplzen.cz/program/>, 20. 4. 2017).

Koncepce sociálního a dostupného bydlení statutárního města Plzně na roky 2016-2020,
(https://www.plzen.eu/Files/MestoPlzen/web2013/Obcan/urad/verejne_dokumenty/160129_Koncepce_socialniho_dostupneho_bydleni.pdf, 20. 4. 2017).

Kozohorský, Petr (2015a). Vynalézavost bezdomovců nezná mezí, klidně přespávají i v nádražním výtahu, *MF Dnes*, 10. 2. 2015 (databáze ANOPRESS).

Kozohorský, Petr (2015b). Sokolovský stan pro bezdomovce láká také nocležníky z Chodova, *MF Dnes*, 30. 12. 2015 (databáze ANOPRESS).

Kropáčová, Kateřina (2015). Před zimou chrání bezdomovce lodní kontejner vyhříváný lidským teplem, *iHNed.cz*, 26. 2. 2015 (databáze ANOPRESS).

KSČM (2014). *Volební program KSČM* (<http://www.kscmplzen.cz/index.php/volebni-program-kscm-pro-plzen-2014-2018>, 20. 4. 2017).

Mádlová, Ivana (2016). Plzeň má potíže s bezdomovci, primátor se poradí s ministrem vnitra, *iDnes.cz*, 18. 10. 2016 (http://plzen.idnes.cz/bezdomovci-plzen-ubytovna-pracovni-agentura-fnh-/plzen-zpravy.aspx?c=A161017_141828_plzen-zpravy_pp, 20. 4. 2017).

Město Plzeň (2015). *Právní předpisy statutárního města Plzně* (<http://vyhlasky.plzen.eu/>, 20. 4. 2017).

Město Plzeň (2017a). *Vize města* (<https://www.plzen.eu/obcan/o-meste/vize-mesta/vize-mesta.aspx>, 20. 4. 2017).

Město Plzeň (2017b). *Kampaň s názvem „Řešení existuje...“ poukazuje na problematiku bezdomovectví* (<https://www.plzen.eu/obcan/aktuality/aktuality-z->

mesta/kampan-s-nazvem-reseni-existuje-poukazuje-na-problematiku-bezdomovectvi.aspx, 24. 4. 2017).

MF Dnes (2016a). *Sokolov zakročí proti potíživým u nádraží*, 26. 5. 2016 (databáze ANOPRESS).

MF Dnes (2016b). *I když teče jen studená voda, stačí mi to*, 25. 11. 2016 (databáze ANOPRESS).

Nedvěd, Jaroslav (2014). Plzeň řeší problémy s bezdomovci. Pomocí i tlakem na nepřizpůsobivé, *iDnes.cz*, 2. 12. 2014 (http://plzen.idnes.cz/plzen-chce-resit-problem-s-bezdomovci-d8e-/plzen-zpravy.aspx?c=A141202_2121127_plzen-zpravy_kol, 20. 4. 2017).

Nedvěd, Jaroslav (2015). Plzeň chce z prodeje domů financovat opravy zchátralých nemovitostí, *iDnes.cz*, 2. 11. 2015 (http://plzen.idnes.cz/plzen-domy-byty-bytova-politika-najemne-bydleni-radnice-p27-/plzen-zpravy.aspx?c=A151102_120633_plzen-zpravy_pp, 20. 4. 2017).

Občané patrioti (2017). *Volební program* (<http://www.obcanepatrioti.cz/o-nas.php>, 20. 4. 2017).

ODS (2014). *Volební program ODS* (<http://www.plzenjejina.cz/program/>, 20. 4. 2017).

OSS (2014). *Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně na léta 2014 – 2016*. (<https://socialnisluzby.plzen.eu/informace-pro-zajemce/socialne-vyloucenia-cizinci/>, 20. 4. 2017).

OSS (2017). *2. Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociálně – zdravotní péče na území města plzně na léta 2017 – 2018* (<https://socialnisluzby.plzen.eu/informace-pro-zajemce/socialne-vyloucenia-cizinci/>, 20. 4. 2017).

Pjentak, Martin (2015). Výtržníky vykázat, s bezdomovci do chudobince, radí Přerované radnici, *iDnes.cz*, 24. 5. 2015 (databáze ANOPRESS).

Plzeňský deník (2014). *Ptali jste se kandidáta za ČSSD: Martin Zrzavecký*, 7. 10. 2014 (http://plzensky.denik.cz/zpravy_region/ptejte-se-kandidata-na-primatora-za-cssd-martin-zrzavecky-20141005.html, 20. 4. 2017).

Šimáček (2014). Pikantní debata v Plzni. Zástupci stran se bavili o bezdomovectví a padlo i pár příkladů, *Tady a teď*, 7. 10. 2014 (<http://tadyated.org/pikantni-debata-v-plzni-zastupci-stran-se-bavili-o-bezdomovectvi-a-padlo-i-par-prikladu/>, 20. 4. 2017).

Toman, Petr (2016). Kraj hledá lék na potíže s bezdomovci, kteří často končí na záchytce, *iDnes.cz*, 5. 2. 2016 (databáze ANOPRESS).

TOP 09 (2014). *Volební program TOP 09* (<http://www.plzenjakmabyt.cz/cz/program/program-zmp-2014-2018-127/>, 20. 4. 2017).

Toušek, Ladislav (2009). *Analýza situace „bezdomovců“ v Plzni včetně identifikace jejich počtu* (http://www.bezpecnaplzen.eu/Files/bezpecna_plzen/Bezdomovci_Plzen_Zprava_CA_AT_2009-1.pdf, 20. 4. 2017).

Toušek, Ladislav (2014). V Plzni hledají konečné řešení otázky bezdomovectví, *Deník referendum*, 8. 12. 2014 (<http://denikreferendum.cz/clanek/19293-v-plzni-hledaji-konecne-reseni-otazky-bezdomovectvi>, 20. 4. 2017).

Váně, Jan – Kalvas, František (2014). *Fenomén bezdomovectví* (https://socialnisluzby.plzen.eu/Files/soc/dokumenty/bezdomovectvi_zkracena_verze.pdf, 20. 4. 2017).

Váně, Jan – Kalvas, František (2015). *Latentní bezdomovectví* (https://socialnisluzby.plzen.eu/Files/soc/dokumenty/souvisejici_dokumenty/Studie_Latentni_bezdomovectvi.pdf, 20. 4. 2017).

Voleman, Rudolf (2016). V regionu chtějí omezit bezdomovectví, *Právo*, 3. 2. 2016 (databáze ANOPRESS).

Zelníčková, Ilona (2016). Stále bojují s agresivními a opilými bezdomovci, *MF Dnes*, 1. 10. 2016 (databáze ANOPRESS).

6. RESUMÉ

The main aim of my diploma thesis is to confirm/rebut the presumption that media and political actors deepen stigmatization of homeless people and also how the problem of homelessness resonates in local discourse of the city of Pilsen. I decided to design my work as a combination of two research terrains. The first is focused on media representations on a general level linked to homeless people. For this purpose it was necessary to create set of dates of media representation through ANOPRESS database. Second research terrain is related to my presumption about the key role of mass media in the process of public policy making. Media representations of homeless people and public opinion can be seen as one of the inputs into the political system. And political elites have to respond to these demands. For this reason is necessary to pay attention to the process of creation and implementation policies at the level of municipal policy in relation to homelessness.

Pilsen is a suitable case for researching of how political actresses are reproducing stigmatization of homeless people. Municipal election 2014 in Pilsen has showed that homelessness is understood as public policy problem. In my research I operated with public declarations of local political actors, programmatic of local political parties and official documents of Pilsen Municipality. I also made few interview with stakeholders that provided me data for another part of my analysis – for these interviews I choose stakeholders from NGOs, city police and local politics.

I found out that media representations of homelessness have a repressive character. In media it is possible to find many labels connected with homeless people, for example criminality, alcoholism, using drugs and visibility in the public space. Due to the analysis of data I found out that political actors are deepening the stigmatization of homeless people and are accenting security dimension of this problem.

7. SEZNAM PŘÍLOH

„Po letech ve státní službě jsem začal podnikat... no, nevyšlo to, ale zázemí, které mám v Domově sv. Františka, mi dává sílu jít dál.“

Řešení existuje...

(Město Plzeň 2017b).